

Förutsättningar för den gemensamma jordbrukspolitiken 2021–2027

Utkast till SWOT

Innehåll

1	Bakgrund, syfte och metod.....	3
1.1	Preliminära mål för den framtida gemensamma jordbrukspolitiken	3
1.2	Metod.....	4
1.3	Avgränsningar.....	5
1.4	Disposition.....	6
2	Mål att beakta för Sverige	7
2.1	Svenska mål relaterade till området konkurrenskraftigt jordbruk	7
2.2	Svenska mål relaterade till området miljö- och klimat.....	8
2.3	Svenska mål relaterade till området landsbygdsutveckling.....	9
2.4	Synergier mellan olika mål.....	10
3	Nulägesbeskrivning	11
4	SWOT-analys	11
4.1	Allmänt mål – Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor för livsmedelstryggheten	11
4.1.a	Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.....	13
4.1.b	Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering	21
4.1.c	Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.....	26
4.2	Allmänt mål – Stödja miljövård och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.....	29
4.2.a	Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi	30
4.2.b	Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.....	34
4.2.c	Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap	37
4.3	Allmänt mål – Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden... 42	
4.3.a	Locka unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden	43
4.3.b	Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.....	47
4.3.c	Adressera samhällets förväntningar på mat och hälsa.....	58

1 Bakgrund, syfte och metod

Arbetet med att utforma ett nytt program för genomförandet av EU:s gemensamma jordbrukspolitik (GJP) i Sverige tar avstamp i en analys av förhållanden och förutsättningar i svenskt jordbruk och i Sveriges landsbygder samt de möjligheter och utmaningar som förväntas påverka utvecklingen framåt. Detta har gjorts genom en SWOT-analys som presenteras i denna rapport.

SWOT-analysen utgår från målen för den gemensamma jordbrukspolitiken och pekar på faktorer som påverkar möjligheten att nå dessa mål. SWOT-analysen säger således, i sig, inte någonting om målen för politiken eller vilken politik som bör införas utan syftar till att visa hur olika faktorer påverkar möjligheten att nå fastställda mål.

SWOT-analysen behandlar mål som rör jordbrukets konkurrenskraft, miljö och klimat samt en livskraftig landsbygd. Detta innefattar även trädgårdsnäring och rennäring. SWOT-analysen är ett viktigt underlag för att i ett senare skede utforma en politik som bidrar till målens uppfyllelse.

1.1 Preliminära mål för den framtida gemensamma jordbrukspolitiken

Den framtida gemensamma jordbrukspolitiken i EU rymmer det som tidigare delats upp i pelare I (gårdsstöd) och pelare II (landsbygdsprogram). Målen för den gemensamma jordbrukspolitiken är ännu inte fastställda men för närvarande diskuteras ett övergripande mål, tre allmänna mål och nio specifika mål för politiken. Denna SWOT fokuserar på faktorer som påverkar de specifika och det övergripande målet. I rapporten diskuterar vi dessutom om just de målen är tillräckliga och relevanta i förhållande till den gemensamma jordbrukspolitikens allmänna mål samt i relation till andra svenska mål (se kapitel 2).

Övergripande mål

Det övergripande målet för den gemensamma jordbrukspolitiken är följande:

Modernisering av sektorn genom främjande av kunskap, innovation och digitalisering i jordbruk och landsbygder.

Allmänna mål

För att nå det övergripande målet för den gemensamma jordbrukspolitiken ska stöd och åtgärder som politiken innehåller syfta till att ytterligare förbättra den hållbara utvecklingen av jordbruk, livsmedel och landsbygder. De ska bidra till att nedanstående allmänna mål uppnås:

- A. Främja en smart, uthållig och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet.
- B. Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.
- C. Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområdena.

Specifika mål

Följande nio mål ska bidra till uppfyllandet av de tre allmänna målen:

1. Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.
2. Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering.
3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.
4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.
5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.
6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap.
7. Locka unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.
8. Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.
9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra, näringsrika och hållbara livsmedel, matsvinn samt djurskydd.

1.2 Metod

SWOT-analysen har strukturerats utifrån de nio specifika målen ovan som rör konkurrenskraft inom jordbruk, trädgårdsnäring och rennäring, miljövård och klimatanpassning samt en levande landsbygd. Analysen identifierar således ett antal faktorer som påverkar förutsättningarna att nå dessa nio mål. De kan delas in i faktorer som, å ena sidan, underlättar respektive försvårar uppfyllandet av mål och, å andra sidan, är interna respektive externa.

De *interna* faktorerna kan aktören själv påverka, de beskriver vilka *styrkor* (*S* för *strengths*) respektive *svagheter* (*W* för *weaknesses*) som aktören själv har. Styrkorna underlättar måluppfyllelsen och svagheter försvårar.

De *externa* faktorerna kan aktören själv inte påverka, de beskriver vilka *möjligheter* (*O* för *opportunities*) respektive *hot* (*T* för *threats*) som omvärldsförhållandena innebär. Möjligheterna underlättar måluppfyllelsen och hoten försvårar.

	Faktorer som underlättar uppfyllandet av målet	Faktorer som försvårar uppfyllandet av målet
Interna faktorer	Styrkor	Svagheter
Externa faktorer	Möjligheter	Hot

Processen med att identifiera SWOT-faktorer har genomförts i tre steg:

1. Utkast framarbetat av arbetsgrupper på Jordbruksverket.
2. Workshop med en bred grupp av externa intressenter på (se deltagarlista i bilaga 1).
Workshopen syftade till att
 - a) komplettera listan med SWOT-faktorer
 - b) bistå med källhänvisningar till SWOT-faktorerna
 - c) bistå med bedömningar av regionala och sektoriella variationer.
3. Sammanställning av workshopmaterial inklusive kompletteringar från externa intressenter via e-post.

I kapitel 4 i denna rapport presenterar vi mer utförligt de SWOT-faktorer som identifierats och diskuterar i viss mån regionala och sektoriella variationer då dessa är av avsevärd betydelse.

1.3 Avgränsningar

Denna SWOT beaktar mål och SWOT-faktorer huvudsakligen på en generell nivå. Det är en medveten förenkling, som kan vara acceptabel i många fall. Men, i andra fall är det just skillnader i förutsättningar mellan exempelvis landsändar, sektorer, typer av landsbygd, naturtyper, kön eller etnicitet som utgör grunden för att det finns behov av politiska insatser. SWOT-analysen beaktar endast de fall där regionala eller sektoriella variationer har väsentlig betydelse men gör ingen fördjupad analys av sådana variationer för varje SWOT-faktor. Vidare görs inte någon genomgående avvägning av vilka faktorer som kan bedömas ha stor eller liten betydelse för möjligheten att nå olika mål eller någon avvägning mellan vilka mål som bör prioriteras.

1.4 Disposition

Tabell 1 SWOT-analysens struktur

Allmänna mål	Specifika mål	Behandlas i avsnitt
A Främja en smart, resilient och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet	1. Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.	4.1.a
	2. Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering.	4.1.b
	3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.	4.1.c
B Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.	4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.	4.2.a
	5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.	4.2.b
	6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap	4.2.c
C Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområdena.	7. Locka unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.	4.3.a
	8. Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk	4.3.b
	9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra, näringsrika och hållbara livsmedel, matsvinn samt djurskydd.	4.3.c

2 Mål att beakta för Sverige

SWOT-analysen är främst inriktad på de allmänna målen i den kommande gemensamma jordbrukspolitiken 2021–2027. Det finns även många andra mål och strategier som vi i Sverige behöver förhålla oss till. De flesta av dessa relaterar till redan befintliga svenska mål, till vilka också den gemensamma jordbrukspolitiken kan komma att bidra. Här beskrivs översiktligt sådana mål inom områdena konkurrenskraft, miljö och klimat och landsbygdsutveckling.

Följande bör beaktas:

- Internationella överenskommelser
 - FN:s strategiska utvecklingsmål (Agenda 2030)
 - Riokonventionen
 - Parisavtalet
 - internationella klimatmål
 - relevanta EU-direktiv
 - bioekonomistrategin på EU-nivå
 - Baltic Sea Action Plan (BASP), Östersjöstrategin
- Svenska mål, strategier och program
 - det övergripande landsbygdspolitiska målet med tillhörande tre delmål
 - skogsprogrammet
 - målet för den regionala tillväxtpolitiken
 - en nationell strategi för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020
 - det jämställdhetspolitiska målet
 - livsmedelsstrategin
 - djurskyddspropositionen
 - digitaliseringsstrategin
 - bredbandsstrategin
 - klimatanpassningsstrategin
 - samverkansprogrammet för en cirkulär och biobaserad ekonomi
 - besöksnäringens utredningen

2.1 Svenska mål relaterade till området konkurrenskraftigt jordbruk

Inom området konkurrenskraft är det främst de specifika målen 1, 2, och 3 som är relevanta.

I Sverige fattades 2017 ett politiskt beslut om en livsmedelsstrategi. Utöver målen i livsmedelsstrategin bör också Agenda 2030 och bioekonomistrategin på EU-nivå beaktas.

Livsmedelsstrategin ett viktigt politiskt instrument

Livsmedelsstrategin består av ett övergripande mål och tre strategiska mål, där jordbrukets konkurrenskraft har en central roll.

Det övergripande målet för livsmedelsstrategin är en konkurrenskraftig livsmedelskedja där den totala livsmedelsproduktionen ökar, samtidigt som relevanta nationella miljömål nås, i syfte att skapa tillväxt och sysselsättning och bidra till hållbar utveckling i hela landet. Produktionsökningen, både konventionell och ekologisk, bör svara mot konsumenternas efterfrågan. En produktionsökning skulle kunna bidra till en ökad självförsörjningsgrad av livsmedel. Sårbarheten i livsmedelskedjan ska minska.

Målet för det strategiska området om regler och villkor är att utformningen av regler och villkor ska stödja målet om en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja där produktionen ökar. Detta genom ändamålsenliga skatter och avgifter, regelförenklingar, administrativa lättnader och andra åtgärder för att stärka konkurrenskraften och lönsamheten.

Målet för det strategiska området om konsument och marknad är att konsumenterna ska ha ett högt förtroende för livsmedlen och kunna göra medvetna och hållbara val, exempelvis av närproducerat och ekologiskt. Marknaden för livsmedel ska kännetecknas av väl fungerande konkurrens. Den svenska livsmedelsexporten ska ges förutsättningar att öka för att möta efterfrågan på relevanta marknader.

Målet för det strategiska området om kunskap och innovation är att stödja kunskaps- och innovationssystemet för att bidra till ökad produktivitet och innovation i livsmedelskedjan samt hållbar produktion och konsumtion av livsmedel.

2.2 Svenska mål relaterade till området miljö- och klimat

Det finns ett stort antal miljö- och klimatrelaterade mål vars uppfyllelse påverkas av en levande landsbygd som bidrar till att förvalta natur- och kulturmiljöer. Målbilden och relationen mellan olika mål inom miljö och klimat är ofta komplex. Många mål återfinns i flera dokument och kan vara formulerade på delvis olika sätt. Här följer en förenklad sammanfattning av de svenska målen:

- **Minskade nettoutsläpp av växthusgaser till atmosfären.**
Detta kan åstadkommas genom såväl minskade bruttoutsläpp av växthusgaser som genom ökad inlagring av kol.
- **Bevara biologisk mångfald, kulturmiljöer och förutsättningar för friluftslivet.**
Detta mål innefattar även bevarande av husdjurs och odlade växters genetiska resurser samt att ekosystemtjänster vidmakthålls.
- **Inga förhöjda halter av näringsämnen i mark och vatten**
Tillförseln av kväve och fosfor till Sveriges omgivande hav ska inte vara större än vad som fastställts i internationella konventioner. Tillförseln av nitrat, och fosfor från jordbruksmark och utsläpp av ammoniak från jordbruket behöver minska.

- **Hälsa och biologisk mångfald ska inte hotas av främmande ämnen i miljön**
Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrunds nivåerna.
- **Säkerställd tillgång på vatten för hållbar och rättvis vattenanvändning.**
Tillgången ska säkras långsiktigt och gäller både mängd och kvalitet på vatten. Dessutom ska effekterna av torka och översvämningar mildras.
- **Bevara möjligheten till effektiv behandling av bakteriella infektioner**
Minska risken för antibiotikaresistens för att möjliggöra fortsatt effektiv behandling hos såväl människor som djur.
- **Produktionen, konsumtion och export av ekologiska produkter bör öka**
Ekologisk odling kan ses som en metod, eller ett medel, för att uppnå en rad andra tillståndsmål.

2.3 Svenska mål relaterade till området landsbygdsutveckling

Landsbygdspropositionen¹ lägger grunden för en sammanhållen politik för Sveriges landsbygder och innehåller ett övergripande mål och tre delmål. Utöver den bör också nationell strategi för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020 beaktas.

Landsbygdspropositionen håller samman politiken för landsbygderna

Det övergripande målet i landsbygdspropositionen är formulerat för att hålla samman politiken för Sveriges landsbygder. Det övergripande målet är en livskraftig landsbygd med likvärdiga möjligheter till företagande, arbete, boende och välfärd som leder till en långsiktigt hållbar utveckling i hela landet. Detta innefattar landsbygdernas förmåga att ta till vara förutsättningarna för företagsamhet och sysselsättning är långsiktigt hållbar, samtidigt som miljömålen nås. Landsbygderna ska bidra till att stärka Sveriges konkurrenskraft i en utveckling mot en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi och till ett hållbart nyttjande av naturresurserna samt till att relevanta miljömål uppfylls.

De tre delmålen har som syfte att integrera tre dimensioner av hållbar utveckling. Delmålen ligger även i linje med EU:s strategi för hållbar utveckling, Agenda 2030.

Delmål 1: Landsbygdernas förmåga att ta till vara förutsättningarna för företagsamhet och sysselsättning ska vara långsiktigt hållbar, samtidigt som miljömålen nås. Landsbygderna ska bidra till en positiv utveckling av Sveriges ekonomi.

¹ Regeringen (2018) En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder – för ett Sverige som håller ihop. *Prop. 2017/18:179*

Delmål 2: Landsbygderna ska bidra till att stärka Sveriges konkurrenskraft i en utveckling mot en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi och till ett hållbart nyttjande av naturresurserna samt till att relevanta miljömål uppfylls.

Delmål 3: Likvärdiga förutsättningar för människor att arbeta, bo och leva i landsbygderna.

2.4 Synergier mellan olika mål

Regeringens proposition *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*² framhåller att den svenska livsmedelsproduktionen kännetecknas av en hög standard inom miljö- och klimatområdet och är en förutsättning för att flera av de svenska miljömålen ska kunna nås. Livsmedelsstrategin påtalar också att jordbruket har en självklar roll i omställningen till en mer cirkulär och biobaserad ekonomi och bidrar till att Sverige kan möta framtida samhällsutmaningar. Livsmedelsproduktionen bidrar också till sysselsättning i olika delar av landet, inte minst i landsbygderna.

Livsmedelsproduktionen i Sverige leder dock inte endast till positiva miljöeffekter utan bidrar även till exempelvis växtnärläcksage och klimatpåverkan. För en hållbar utveckling är det därför viktigt att tillväxten i jordbruket sker med fortsatt ökad resurseffektivitet. Det är samtidigt en förutsättning för god produktivitetstillväxt och ökad konkurrenskraft. Det råder således, på aggregerad nivå, inte nödvändigtvis någon motsättning mellan mål om ett konkurrenskraftigt jordbruk och mål som begränsar klimatpåverkan och främjar en hållbar förvaltning av mark, vatten och ekosystem. En god förvaltning av dessa naturresurser är också av fundamental betydelse för ett livskraftigt och långsiktigt hållbart jordbruk.

En hållbar utveckling bygger också på att ekonomins resurser tas till vara och att produktionen sker på de platser som erbjuder bäst förutsättningar. Detta gör att landsbygdens resurser och förutsättningar måste tas till vara för att ekonomin ska vara långsiktigt hållbar. En levande landsbygd bidrar till en hållbar förvaltning av natur- och kulturmiljöer. Samtidigt är attraktiva natur och kulturmiljöer också en förutsättning för landsbygdernas utveckling och attraktionskraft och forskning visar att jordbruket har en central roll för att skapa sådana miljöer.³ Jordbruket bidrar också till sysselsättning på landsbygden. En levande landsbygd bidrar också till jordbrukets utveckling eftersom jordbrukarnas liv och vardag formas av den omgivning som de lever och verkar i.⁴ Det finns således många synergier mellan de nio specifika mål som anges för den gemensamma jordbrukspolitiken.

Det finns emellertid också åtskilliga konflikter mellan olika mål. Nästan alla resurser kan användas på olika sätt och dessa riskerar alltid att komma i konflikt med varandra om ett av

² Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

³ Jordbruksverket (2016) *Jordbrukets betydelse för en levande landsbygd – En litteraturöversikt*. Jordbruksverket Rapport RA16:03

⁴ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI: <http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

användningsområdena prioriteras upp. Relativt ett mål kan därför en långtgående prioritering av andra mål utgöra ett hot. En konflikt finns exempelvis mellan mål kring stärkt konkurrenskraft i jordbruket och mål om minskad miljöpåverkan och bevarande av biologisk mångfald. Ett annat exempel är konflikten mellan mål om livskraftig rovdjursstam och en livskraftig rennäring. Det finns också konflikter mellan olika miljömål, exempelvis mellan bevarande av biologisk mångfald genom bevarande av betesmarker och minskad klimatpåverkan. Ett annat exempel är att djur som, i enlighet med intentionerna i djurskyddslagen, vistas utomhus växer långsammare, förbrukar mer resurser och bidrar mer till klimatpåverkande utsläpp. Dessa olika typer av målkonflikter måste hanteras genom en avvägning mellan olika mål.⁵

3 Nulägesbeskrivning

[Detta kapitel redogör för tillståndet i Sveriges landsbygder och jordbruk kopplat till de kontextindikatorer som anges av kommissionens kommande förordning. Kapitlet färdigställs när denna förordning är beslutad och tillgänglig.]

4 SWOT-analys

I detta kapitel presenterar vi de SWOT-faktorer som identifierats för vart och ett av de specifika målen som anges för den gemensamma jordbrukspolitiken. Kapitlet är indelat i tre delar, vilka motsvarar de tre allmänna målen som den gemensamma jordbrukspolitiken slår fast. Under vart och ett av dessa inordnas tre specifika mål, vilka varit i fokus för SWOT-analysen.

4.1 Allmänt mål – Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor för livsmedelstryggheten

Det är mycket olika förutsättningar för jordbruk i olika delar av Sverige. Skånska jordbrukare arbetar på samma breddgrad som jordbrukare i Danmark, medan det nordligaste jordbruket i Sverige ligger norr om polcirkeln. Terräng, arrondering och jordmån varierar också mellan olika regioner. I slättområdena i södra Sverige kan jordbruket konkurrera på EU-marknaden. I andra delar av landet finns många konkurrensnackdelar främst på grund av klimat och mindre produktiv mark.

Svenskt jordbruk har samtidigt ett försprång gentemot andra länder eftersom anpassning redan har gjorts till högt ställda krav på djurskydd, klimat och miljö. Det betyder dock inte att man kan slå sig till ro för andra kommer att komma i kapp.

⁵ Naturvårdsverket. 2011. *Köttkonsumtionens miljöpåverkan. Drivkrafter och styrmedel*. Rapport 6456.

En förutsättning för framtiden är att jordbruket kan anpassas till förväntade klimatförändringar samt att det går att minska utsläppen av växthusgaser. Det senaste årets svåra torka är ett mycket tydligt exempel på ökade produktionsrisker som svenskt jordbruk hittills inte direkt beaktat men som det framöver kommer att bli viktigt att planera för.

Jordbruksföretagen måste vara flexibla för kortsiktiga prisvariationer, långsiktigt uthålliga i internationell konkurrens och lönsamheten måste ge utrymme för investeringar. Det behövs tillgång till mer riskkapital eftersom jordbruk är en kapitalintensiv bransch. Investeringarna som görs i dag räcker inte för att utveckla produktionen.

Det är nödvändigt att fler unga företagare satsar på jordbruk vilket torde vara svårt så länge lönsamheten generellt bedöms vara låg i sektorn. Många företagare är dessutom beroende av stöd för att få en rimlig arbetsinkomst.

Primärproducenterna har fått en mer affärsmässig roll i en all mer diversifierad och dynamisk livsmedelskedja vilket ställer stora krav på förutseende, anpassning och flexibilitet. För att anpassa sig behöver de, utveckla produktiviteten, investera i ny teknik, specialisera, diversifiera, öka förädlingsgraden, eller hitta nya marknader, nischer eller kortare vägar till konsumenter inom eller utom landet. Det är helt avgörande för det enskilda företaget att hitta just sina möjligheter för att utvecklas till ett konkurrenskraftigt företag. Det kan vara dyrt och svårt men det är nödvändigt på sikt och gäller såväl branscher som enskilda företagare. Hit hör att använda ny kunskap och teknik, som exempelvis digitalisering, samt att företagarna lär sig mer om företagsledning och affärsutveckling.

Takten behöver öka med att kommersialisera nya idéer inom olika näringar. Resultat från forskning och annan utveckling behöver snabbare omsättas i praktisk användning. Detta för att förbättra konkurrenskraften men även för att effektivisera miljö- och klimatarbetet. Det finns tyvärr få forskningsmiljöer i landet som ägnar sig specifikt åt jordbruksforskning. Svensk forskning på många områden är dock ledande vilket borde kunna komma även jordbruket till del.

Man behöver även utnyttja möjligheter som kommer genom att människor från andra länder söker sig till Sverige. Det kan tillföra ny kompetens samt bidra till nya produkter och marknader.

Det är svag konkurrens i olika delar av livsmedelskedjan. Arbete pågår med att utveckla nya sätt att nå marknaden, exempelvis så kallade reko-ringar, så att lantbrukarna kan få större andel av konsumentpriset. Detta kan bidra till att lönsamheten höjs åtminstone i det enskilda företaget. Konsumenter visar ökat intresse för matens ursprung och produktionssätt vilket kan utnyttjas för att bygga varumärken och få betalt för mervärden.

Livsmedelsstrategin ger samsyn om långsiktiga mål för svenskt jordbruk och det finns bred uppslutning kring den. Att Sverige har ett livskraftigt jordbruk är en förutsättning för att trygga svensk livsmedelsförsörjning, uppnå våra svenska miljömål och bidra till en levande landsbygd. Även flera branscher inom sektorn har tagit fram egna utvecklingsstrategier.

4.1.a Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten

Styrkor

God tillgång till mark och vatten av tillfredställande kvalitet

Trots att markförhållandena skiljer sig mycket åt mellan olika delar av landet är markens bördighet och produktionsförmåga (mullhalt, jordens packning, pH och markavvattning) acceptabel med tillfredsställande halt av organiskt kol i hela landet.⁶ Det finns områden, framförallt i slättbygderna, där åkermarken håller mycket hög kvalitet. Vattentillgången är relativt god, i synnerhet i jämförelse med länder i södra Europa.⁷ Sveriges förutsättningar i form av naturgivna resurser innebär således goda möjligheter för en hållbar livsmedelsproduktion som både kan möta den nationella och den globala efterfrågan på livsmedel.⁸

God generell kunskapsnivå ger hög produktivitet i jordbruksföretagen

Produktiviteten är hög i många produktionsgrenar jämfört med länder i vår omgivning.⁹ Detta beror dels på att svenska jordbrukare har en god utbildningsnivå¹⁰ tack vare ett utbildningssystem som erbjuder yrkesinriktade utbildningar inom jordbruk på såväl gymnasial som eftergymnasial nivå.¹¹ Det finns ett rådgivningssystem med flera olika aktörer som är väl utbyggt i de flesta delar av landet som bidrar till en god kunskapsnivå i sektorn.¹²

Strukturomvandlingen bidrar till jordbrukets produktivitetstillväxt

En god produktivitetstillväxt är en förutsättning för att upprätthålla jordbrukets konkurrenskraft. En strukturomvandling inom jordbruket som resulterar i större företag är en faktor som lyfts fram i detta sammanhang och studier visar att sådan strukturomvandling resulterar i ökad produktivitet, främst på animaliesidan.¹³ Ser man till utvecklingen det senaste decenniet kan man konstatera att strukturen på företagen i producentledet har utvecklats i gynnsam riktning.¹⁴

⁶ Naturvårdsverket. 2015. *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

⁷ Regeringen (2017) *Nationell strategi för klimatanpassning*. Regeringens proposition 2017/18:163. Mattsson, E. et al. 2018. *Jordbrukets behov av vattenförsörjning*. Jordbruksverket Rapport 2018:18.

⁸ Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

⁹ Internationella rapporten 2017, Inter Pig, Gård&Djurhälsan, Husdjursstatistik 2018 Växa Sverige

¹⁰ Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000, SCB 2018

¹¹ Regeringen (2015) *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SoU 2015:15

¹² *Ibid.*

¹³ Jordbruksverket (2017) *Jordbrukets produktivitet och struktur*. Jordbruksverket Rapport Nr. RA17:21.

¹⁴ Jordbruk och jordbruksföretagare 2016, JO 34 SM 1701, Jordbruksverket 2017

Svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet

Jordbrukets konkurrenskraft och jordbrukarnas inkomster gynnas av att svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet.¹⁵ Detta beror bl.a. att produktionen sker med god djuromsorg och djurhälsa,¹⁶ ansvarsfull användning av läkemedel och bekämpningsmedel¹⁷ och att det finns en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan. Detta resulterar i att svenska konsumenter har ett stort förtroende för svenskproducerade livsmedel och att det för många produkter finns en högre betalningsvilja för inhemskt producerade livsmedel i jämförelse med importerade livsmedel. Denna prispremie på svenskproducerade livsmedel kan man emellertid inte observera på utländska marknader.¹⁸

Diversifierade företag minskar den ekonomiska sårbarheten

Många jordbruksföretag ägnar sig åt flera produktionsgrenar och har verksamheter inom andra näringar än jordbruk, exempelvis entreprenad, besöksnäring och livsmedelsförädling. Sådan diversifiering är vanligt förekommande och bidrar till att minska den ekonomiska sårbarheten i jordbruksföretagen.¹⁹

Svenska livsmedel har jämförelsevis låg belastning på klimat och miljö

Livsmedelsproduktionen bidrar med både positiv och negativ miljöpåverkan men svensk livsmedelsproduktion kännetecknas i en internationell jämförelse av en hög standard inom miljö- och klimatområdet.²⁰ En ökad produktion av livsmedel har förutsättningar att bidra till att flera av miljömålen kan nås under förutsättning att tillväxten sker på ett hållbart och resurseffektivt sätt.²¹ Som producent av olika typer av biomassa har jordbruket har också en central roll i omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi.²² Svenskt jordbruk har således potential att bidra till att livsmedelskonsumtionens klimatpåverkan minskar.

Svagheter

Ogynnsamma klimatförhållanden ger ett jordbruk med relativt svag lönsamhet

I delar av Sverige är de naturliga förutsättningar för jordbruksproduktion svaga, vegetationsperiodens längd är kortare än 170 dagar i mellersta och norra delarna av landet.²³ Detta resulterar i en kortare odlings- och betessäsong med lägre avkastning. Svenska klimatförhållanden ställer också högre krav på stallar vilket ökar kostnaderna inom

¹⁵ Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

¹⁶ Antibiotika och djur inom EU, SVA Sverige Veterinärmedicinska anstalt, 17 oktober 2017

¹⁷ Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016, Livsmedelsverkets rapportserie NR 8 2018, Kontroll av restsubstanser i levande djur och animaliska livsmedel 2016, Livsmedelsverkets rapportserie NR 6 2018.

¹⁸ Gullstrand, J. & Hammarlund C. (2007) Säljer svenska mervärden på EU-marknaden? SLI Rapport Nr. 2007:3

¹⁹ Jordbruksföretagens kombinationsverksamheter 2016, JO 47 SM 1701, Jordbruksverket 2017

²⁰ Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden, OECD 2018

²¹ Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

²² *Ibid.*

²³ Vegetationsperiod, SMHI

animalieproduktionen. Detta gör att det är svårare att uppnå lönsamhet i bl.a. mjölkproduktion i norra Sverige utan kompensationsbidrag.²⁴

Markegenskaper försvårar produktionen

En stor del av åkermarken är inte självdränerande vilket kräver att mark och dränering underhålls för att marken ska hållas i brukbart skick.²⁵ Vissa områden kännetecknas av mosaiklandskap där åkrarnas storlek och gårdarnas arrondering resulterar i lägre produktivitet. Vissa jordar har höga kadmiumhalter,²⁶ vilket kan utgöra en hälsorisk och potentiellt ha en negativ påverkan på kvalitet och konkurrenskraft inom livsmedelskedjan.

Otillräckliga kunskaper om företagsledning och affärsutveckling

Strukturumvandlingen inom jordbruket har medfört att företagen blir större, vilket kräver mer resurser och kompetens kring företagsledning och affärsutveckling. Det finns stor variation i företagarnas affärsmässighet.²⁷ I många företag finns otillräcklig kompetens om företagsledning och styrning av produktionsprocesser, vilket hämmar produktiviteten och tillväxten i företagen.²⁸ Vad gäller innovation och affärsutveckling har det gängse företags- och innovationsstödande systemet på många håll svårt att nå ut till jordbruksföretagen,²⁹ vilka ofta anlitar rådgivningsorgan som är nischade på jordbruksproduktion. Det finns uppenbara kompetensluckor hos dessa rådgivare när det kommer till innovation och affärsutveckling.³⁰

Otillräcklig kunskaps- och kompetensförsörjning

Inom vissa produktionsgrenar råder det brist på kunskap, jordbrukets stallbyggnader är ett sådant område.³¹ Även rörande jordbrukets dränering är kunskapen generellt låg.³² Sverige investerar mycket offentliga och privata pengar i forskning och utveckling men en förhållandevis liten andel används till tillämpad forskning inom jordbruksområdet.³³ Rådgivningsföretagen spelar en viktig roll som brygga mellan forskning och näringsliv. För att stärka konkurrenskraften behöver rådgivningen fungera bättre och rådgivningsföretagen

²⁴ Jordbruksekonomiska undersökningen 2016, JO 40 SM 1801, Jordbruksverket 2018

²⁵ Jordbruksverket (2018) *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Jordbruksverket Rapport RA18:19

²⁶ Naturvårdsverket. 2015. Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015. Volym 2 av rapport 6662.

²⁷ Rapport om uppdraget att, inom ramen för livsmedelsstrategin, utveckla samverkan och samverkansformer mellan forskning och rådgivning (N2017/04769/JM), SLU 2018.

²⁸ Regeringen (2015) *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SoU 2015:15

²⁹ Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden, OECD 2018

³⁰ Regeringen (2015) *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SoU 2015:15

³¹ Regeringen (2014) *Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring*, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen, SOU 2014:38; Jordbruksverket (2018) *Kunskapsförsörjning för konkurrenskraftigt stallbyggande*. Jordbruksverket Rapport RA18:15

³² Jordbruksverket (2018) *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Jordbruksverket Rapport RA18:19.

³³ Regeringen (2015) *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SoU 2015:15

behöver stärka sin kompetens, inte minst inom områden som gäller företagsledning och affärsutveckling.³⁴

Många jordbruksföretag är beroende av stöd

Lönsamheten är generellt sett låg, nära hälften av jordbrukarna upplever att lönsamheten är god.³⁵ Detta leder till att svenskt jordbruk är ekonomiskt sårbart och jordbrukarna är beroende av olika stöd för att uppnå en tillräcklig arbetsinkomst och för att visa ett positivt resultat i sina företag.³⁶ Detta resulterar i en svag investeringsvilja i stora delar av branschen och Nuvarande investeringstakt är inte tillräcklig för att bibehålla nuvarande produktionsvolym.³⁷

Svag konkurrens i efterföljande led i livsmedelskedjan minskar marginalerna i jordbruket

Svag konkurrens i förädlingsled och detaljhandel är en orsak som påverkar lönsamheten i negativ riktning.³⁸ Både livsmedelsindustrin och dagligvaruhandeln är branscher där ett fåtal företag står för en stor del av försäljningen vilket gör att marknadskoncentrationen är hög i båda dessa led.³⁹ Detta gör att primärledet har få aktörer att förhandla med och utsätts därför för en hård prispress när inhemska råvaror kan ersättas med importerad råvara. Detta underminerar lönsamheten i primärledet.

Det svenska djurskyddet medför högre kostnader

Svensk lagstiftning kring djurskydd och djurhållning är hårdare än i viktiga konkurrentländer, vilket i vissa fall avspeglas i högre produktionskostnader. Den svenska lagstiftningen som går utöver EU:s minimilagstiftning fördyrar i vissa avseenden produktionen i förhållande till konkurrentländerna och försämrar därmed konkurrenskraften hos svenska jordbruksföretag. Ett gott djurskydd har samtidigt en djup förankring hos många konsumenter.⁴⁰ Trots att det finns en ökad medvetenhet bland konsumenter kring frågor som rör djurvälstånd blir svenska animalieproducenter inte oftast inte kompenserade för de merkostnader som den högre svenska standarden medför genom högre priser på marknaden.⁴¹ Svenska primärproducenter får förvisso ofta ett högre avräkningspris jämfört med primärproducenter i andra EU-länder och svenskproducerade animalieprodukter har ibland ett högre pris än importerade produkter men det saknas studier som kan belägga att denna prispremie härleds till högre djurvälstånd och i vilken utsträckning denna är tillräcklig för att kompensera primärproducenterna för högre kostnader för djurhållning. Däremot har importen av flera av dessa produkter börjat minska.

³⁴ Ibid.

³⁵ Lantbruksbarometern 2018, Swedbank, LRF Konsult

³⁶ EAA – Ekonomisk kalkyl för jordbrukssektorn 2005–2016, Jordbruksverket 2017

³⁷ Förprovningar av stallplatser 2017, På tal om jordbruk och fiske – fördjupning om aktuella frågor, Jordbruksverket 2018

³⁸ Regeringen (2014) Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen, SOU 2014:38

³⁹ Regeringen (2015) Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring. SoU 2015:15

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Jordbruksverket (2014) Beteslagstiftningens effekter på lönsamheten i mjölkföretagen - en studie av tre typgårdar. Jordbruksverket Rapport RA14:16

Regelverk och beskattning skapar konkurrensnackdelar

Jordbruket berörs av flera politiska mål och de regler och villkor som styr produktionen har sin utgångspunkt i flera politikområden. Utformningen av lagar och regler påverkar förutsättningarna för att driva företag som kan konkurrera på en global marknad.⁴² Till detta kommer ett komplext stödsystem som medför administrativa kostnader och höga skatter på bl.a. energi och drivmedel som ytterligare ökar kostnadsbördan.

Hög andel importerade insatsvaror ger ett sårbart jordbruk

Svenskt jordbruk är sårbart då en stor del av produktionen baseras på importerade insatsvaror, som drivmedel, handelsgödsel och foderråvaror.⁴³

Långa avstånd och gles befolkningsstruktur leder till höga transportkostnader

Långa avstånd och gles befolkning utgör problem, särskilt för det norrländska jordbruket, eftersom detta gör att det finns få leverantörer av insatsvaror en begränsad avsättningsmarknad i närområdet. Detta resulterar i höga transportkostnader och svag konkurrens vilket försämrar jordbrukets lönsamhet.

Möjligheter

Ett varmare klimat ger nya odlingsmöjligheter

Ett varmare klimat gör att odlingsgränsen för flera grödor flyttas norrut. Dessa klimatförändringar ger möjlighet till högre avkastning av befintliga grödor samt att odla nya grödor.⁴⁴ Detta kan medföra en ökad användning av outnyttjad mark som i dagsläget inte odlas eller där odlingen är extensiv.⁴⁵

Ökat intresse från samhälle och politiker om vikten av ett konkurrenskraftigt svenskt jordbruk

Det finns en bred uppslutning i samhället kring den livsmedelsstrategi som beslutades under 2017. Livsmedelsstrategin ger en samsyn om de långsiktiga målen för svenskt jordbruk.⁴⁶ Livsmedelsstrategin kan bidra till att myndigheternas arbete blir mer inriktat på att främja utvecklingen i jordbruket.^{47,48}

Konsumenternas kunskap och medvetenhet om svenska mervärden ökar

Kunskap och medvetande ökar i samhället om ämnesområden där svenskt jordbruk har fördelar, exempelvis miljö och djursorg.⁴⁹ Detta kan komma att öka betalningsviljan för produkter med s.k. svenska mervärden. Det finns potential att ytterligare kommunicera de

⁴² Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

⁴³ Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv Sårbarheter och lösningar för ökad resiliens, MSB 2018; Motståndskraft Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025, Ds 2017:66

⁴⁴ Vegetationsperiod, SMHI

⁴⁵ Jordbruksmarkens användning 2018, JO 10 SM 1801, Jordbruksverket 2018

⁴⁶ Riksdagsskrivelse 2016/17:338

⁴⁷ Färdplan – Strategisk plan för åren 2017–2019, Jordbruksverket

⁴⁸ Förvaltningslagen, 2017/18:KU2, SFS 2017:900

⁴⁹ Hållbarhetens horisont, Samhälle, Opinion och Medier i Västsverige, SOM-rapport nr 68, sid 51-63

värden som svenskt jordbruk ger upphov till och utveckla starka varumärken kopplade till dessa värden. Detta kan skapa konkurrensfördelar för svenskt jordbruk som har kommit längre i lagstiftningen på många områden vad gäller till exempel djurvälstånd och miljö. I andra länder återstår att göra anpassningar som redan gjorts i Sverige.⁵⁰ Att använda mervärden som konkurrensmedel är ett koncept som går att utveckla ännu mera.⁵¹

Ersättningar för jordbrukets produktion av kollektiva nyttigheter kan utökas

Jordbruket levererar dels genom sin produktion och dels genom utförandet av specifika åtgärder flera kollektiva nyttigheter. Dessa åtgärder får jordbrukarna i viss mån ersättning för inom ramen för den gemensamma jordbrukspolitiken men det finns möjlighet att utveckla fler och mer anpassade ersättningar för åtgärder som bidrar till klimat och miljö.⁵²

Invandrad arbetskraft kan öka nytänkandet och innovation i jordbruket

Invandring ökar tillgången på arbetskraft, särskilt i branscher som jordbruk som kan sysselsätta arbetskraft med relativt låg utbildningsnivå. Invandringen till Sverige tillför dessutom ny kunskap och nytänkande i sektorn. Detta skapar bättre förutsättningar för innovation och ökar möjligheter att nå ut på nya marknader.⁵³

Digitalisering och automation kan öka jordbrukets produktivitet

Ny teknik öppnar upp för helt nya arbetsmetoder, vilket kan ge stora effekter på produktivitet och lönsamhet. Automatisering av arbetsmoment minskar arbetskraftskostnader och gynnar produktivitetens utvecklingen. Digitaliseringen innebär också att det kommer fram helt nya metoder och tjänster, bl.a. kopplat till tillhandahållande och processande av s.k. big data. Digitalisering av olika administrativa system kan också leda till förenklad administration.⁵⁴

Outnyttjad potential för innovation, kunskaps- och teknikspridning inom jordbruket

Svensk grundforskning är stark och världsledande inom flera områden som har hög relevans för utvecklingen inom jordbruk, exempelvis genetik, biokemi och bioteknik. Dessutom finns ett väletablerat rådgivningssystem. Detta gör att det finns en outnyttjad potential i forskning och utveckling samt inom rådgivning.⁵⁵

God tillväxt i den tätortsnära landsbygden ger dragkraft till att utveckla jordbruket

I den mer tätortsnära landsbygden finns en god ekonomisk tillväxt och ett stort intresse för att kapitalisera på landsbygdernas naturtillgångar och jordbrukets råvaror.⁵⁶ Detta skapar

⁵⁰ Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen, SOU 2014:38

⁵¹ Mervärden som konkurrensmedel - affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier, Jordbruksverket 2018:23

⁵² Resultat- och värdebaserade ersättningar – ett pilotprojekt i Falbygden, Jordbruksverket 2018

⁵³ <http://www.nablusmejerier.se/>

⁵⁴ Insikter #9: Internet of Things - nu formas framtidens lantbruk, MackLean 2017

⁵⁵ Rapport om uppdraget att, inom ramen för livsmedelsstrategin, utveckla samverkan och samverkansformer mellan forskning och rådgivning (N2017/04769/JM), SLU 2018.

⁵⁶ På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder – landsbygdernas utveckling, möjligheter och utmaningar SOU 2016:26

efterfrågan på de varor och tjänster som jordbruksföretagen levererar. En växande besöksnäring på landsbygden bidrar också med att öka marknadsunderlaget för andra typer av verksamheter och erbjuder ökade möjligheter för jordbruksföretagen att diversifiera sina företag.

Hot

Globaliseringen skärper konkurrensen på inhemska och utländska marknader

Svensk livsmedelsproduktion utsätts för stark konkurrens från och importerade livsmedel, som står för en stor del av den inhemska konsumtionen.⁵⁷ Konkurrensen från importerade produkter kan väntas öka till följd av bland annat Brexit.⁵⁸ På världsmarknaden råder stark prispress och här är det svårt att få ut en prispremie för svenska mervärden.⁵⁹ Det krävs starkare och mer fokuserad varumärkesbyggnad för att få ut svenska mervärden på en internationell marknad. Gemensamma regler för t.ex. djurvälstånd, klimat och miljö i hela EU kan leda till att det försprång som Sverige har på dessa områden i dag kan gå förlorat.⁶⁰

Landsbygdernas avfolkning minskar jordbrukets attraktionskraft

Långa avstånd och gles befolkning utgör problem för svenskt jordbruk eftersom de som arbetar i företagen också bor i direkt närhet till sitt företag. Detta gäller i synnerhet för företag som har djurhållning, vilket kräver tillsyn hela dygnet. Att landsbygderna avfolkas innebär att jordbruket har svårt att hitta arbetskraft och branschen har svårt att attrahera yngre arbetskraft.⁶¹

Jordbrukarnas privata ekonomi bygger också i växande grad på inkomster från arbeten utanför jordbruket, vilket försvårar levnadsvillkoren i jordbruken i glesbygd. En konsekvens av detta är att sysselsättningen i jordbruket följer utvecklingen på den regionala arbetsmarknaden, det vill säga minskar mest i de mest glesa landsbygderna och minst i den storstadnära landsbygden. Urbaniseringen innebär således ett hot också för jordbruksföretagen, som till skillnad mot företag i andra näringar inte kan följa efter befolkningen till storstäderna eftersom jordbruksmarken är en geografiskt fast produktionsfaktor.⁶²

Långa avstånd leder till långa transporter vilket försvårar djurtransporter och resulterar i höga transportkostnader. Detta kan medföra att primärproducenter har mycket få kunder i förädlingsledet som i sin tur har svårt att uppnå tillräckligt stora volymer för att nå en lönsam

⁵⁷ Marknadsrapport nötkött utvecklingen till och med 2017, Jordbruksverket

⁵⁸ Brexit - jordbruket, fisket, livsmedelsindustrin och politiken, På tal om jordbruk och fiske – fördjupning om aktuella frågor, Jordbruksverket 2018

⁵⁹ Gullstrand, J. & Hammarlund C. (2007) Säljer svenska mervärden på EU-marknaden? SLI Rapport Nr. 2007:3

⁶⁰ Kostnader och intäkter i svenskt jordbruk – en jämförelse med Danmark och Finland”, Jordbruksverket Rapport 2010:18

⁶¹ Skolverket statistikdatabas

⁶² Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI: <http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

produktion. Detta gäller särskilt i norra Sverige som i hög grad kännetecknas av glesa strukturer och långa avstånd.⁶³

I regioner med stark ekonomisk tillväxt har jordbruket svårt att konkurrera om produktionsfaktorer

Jordbruket har svårt att konkurrera om arbetskraft och kapital med andra näringsgrenar. Antalet studerande på utbildningar kopplade till jordbruket har minskat.⁶⁴ Jordbruket har också svårt att konkurrera om kapital för att finansiera investeringar.⁶⁵ I snabbt växande regioner finns också stor konkurrens om mark från andra sektorer, vilket driver upp priserna på jordbruksmark.⁶⁶

Tillgången på mark begränsar företagens utveckling

Mängden jordbruksmark är i princip konstant och en relativt liten andel av all mark omsätts på fastighetsmarknaden. Utbudet av mark hämmas också av att stöden till jordbruket kapitaliseras i markvärdena.⁶⁷ Tillgången till jordbruksmark påverkar företagens möjlighet att nå effektiv storlek. Det finns dessutom begränsningar i vilka företagsformer som får äga jordbruksmark som innebär att aktiebolag inte tillåts, det kan verka hämmande på företagandet.⁶⁸

Regelverk och kontroller försvårar nytänkande och utveckling i livsmedelskedjan

Tolkningen av regler och annan myndighetsutövning kan hämma utvecklingen.⁶⁹ Svenska regler för betesdrift kan vara ett sådant exempel.⁷⁰

Ändrade klimatförhållanden förändrar produktionsvillkoren i jordbruket

Klimatförändringar leder inte bara till att odlingsförutsättningarna ökar utan också till att förutsättningarna i vissa områden försämras. En sådan utveckling är främst kopplad till en generellt minskad vattentillgång, lokalt ökade regnmängder och ökad risk för intensiva regn.⁷¹ Men jordens avkastning och behov av bearbetning påverkas också av minskad tjäle vilket kan utgöra ett hot.⁷² Ett varmare klimat innebär också en ökad risk för angrepp och utbredning av växtskadegörare.⁷³

⁶³ Landsbygdens utveckling i norra Sverige under 2013–2017, Jordbruksverket 2018:21

⁶⁴ Skolverket statistikdatabas

⁶⁵ Kapital till jordbruket – varifrån och till vem?, LRF 2015

⁶⁶ Johansson, S. och Nilsson, P. (2013) Location Determinants of Agricultural Land Prices. *Review of Regional Research*, Vol. 33, pp. 1-21

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen, SOU 2014:38

⁶⁹ En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet, 2016/17:104

⁷⁰ Beteslagstiftningens effekter på lönsamheten i mjölkföretagen - en studie av tre typgårdar, Jordbruksverket 2014:16

⁷¹ Mattsson, E. et al. 2018. *Jordbrukets behov av vattenförsörjning*. Jordbruksverket Rapport 2018:18.

⁷² Regeringen. 2017. *Nationell strategi för klimatanpassning*. Regeringens proposition 2017/18:163.

⁷³ Jordbruksverket (2012) *Vässa växtskyddet för framtidens klimat*. Jordbruksverket Rapport Nr RA12:10

Försämring av ekosystemtjänster innebär ett hot mot jordbrukets produktionsmöjligheter

När den biologiska mångfalden minskar i olika ekosystem hotas jordbruket av att vissa ekosystemtjänster riskerar att reduceras eller helt försvinna. Ett exempel är att antalet bisamhällen ökar långsammare än arealen grödor i behov av pollinering, samtidigt som artrikedomen av vilda pollinerare har förändrats.⁷⁴

4.1.b Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering**Styrkor*****Sverige har världsledande grundforskning och ett starkt nationellt kunskaps- och innovationssystem***

Svensk grundforskning är världsledande inom flera områden där det finns potentiella tillämpningar inom jordbrukssektorn, exempelvis genetik, biokemi och nanoteknik. Sverige är som land också en stark innovationsmiljö med ett väl utvecklat nationellt kunskaps- och innovationssystem som grundas på många starka forskningsmiljöer, en hög generell utbildningsnivå, starka nationella institutioner och väl etablerade nationella och internationella nätverk.⁷⁵ Sverige är också ett av de länder som kommit längst vad gäller digitalisering och automation inom industrin och här finns stor potential till utveckling också inom jordbruket.⁷⁶

God generell kunskapsnivå underlättar modernisering och teknikspridning i jordbruket

Det finns goda förutsättningar för att införa ny teknik och nya arbetsmetoder eftersom utbildningsnivån i jordbruket är jämförelsevis hög och Sverige är ett av de länder som kommit längst vad gäller digitalisering och automation. Detta bidrar till produktivitetens utveckling och innovation i sektorn. Produktiviteten är hög i många produktionsgrenar jämfört med länder i vår omgivning.⁷⁷ Detta beror dels på att svenska jordbrukare har en god utbildningsnivå⁷⁸ tack vare ett utbildningssystem med yrkesinriktade utbildningar inom jordbruk på såväl gymnasial som eftergymnasial nivå.⁷⁹ Rådgivning med flera olika aktörer är väl utbyggt i de flesta delar av landet vilket bidrar till en god kunskapsnivå inom sektorn.⁸⁰

⁷⁴ Naturvårdsverket. 2015. Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015. Volym 2 av rapport 6662.

⁷⁵ OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden*. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-3-en>

⁷⁶ OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system* DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-9-en>

⁷⁷ Internationella rapporten 2017, Inter Pig, Gård&Djurhälsan, Husdjursstatistik 2018 Växa Sverige

⁷⁸ Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000, SCB 2018

⁷⁹ Regeringen (2015) *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SoU 2015:15

⁸⁰ *Ibid.*

God produktivitetstillväxt stärker konkurrenskraften

Svenskt jordbruk har under lång tid visat på en god produktivitetstillväxt. En stor del av den produktivitetsutveckling som skett i jordbruket under de senaste decennierna följer av en strukturomvandling som resulterat i att gårdarna blir större.⁸¹ Ser man till utvecklingen det senaste decenniet kan man konstatera att strukturen på företagen i primärledet har utvecklats i gynnsam riktning.⁸² En fortsatt god tillväxt av produktiviteten är en förutsättning för att svenskt jordbruk ska kunna hävda sig i en allt starkare konkurrens trots konkurrensnackdelar i form av ogynnsamt klimat, höga lönekostnader och kostnadskrävande regelverk för djurskydd och miljö.⁸³

Svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet

Jordbrukets konkurrenskraft på den inhemska marknaden bygger i hög grad på att svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet.⁸⁴ Detta beror bl.a. att produktionen sker med god djuromsorg och djurhälsa,⁸⁵ ansvarsfull användning av läkemedel och bekämpningsmedel,⁸⁶ och att det finns en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan. Detta gör att svenska konsumenter har stort förtroende för svenskproducerade livsmedel och att det för många produkter finns en högre betalningsvilja för inhemskt producerade livsmedel i jämförelse med importerade livsmedel. Denna betalningsvilja kan åtminstone delvis härledas till de s.k. mervärden som finns i svenska livsmedel – god djuromsorg, stor miljöhänsyn och hög livsmedelssäkerhet.

Svagheter

Produktiviteten är inte tillräckligt hög

Produktiviteten i den svenska primärproduktionen är inte tillräckligt hög och behöver utvecklas i takt med omvärldens. Eftersom kostnadsläget för vissa insatsvaror och arbetskraft är högre än i jämförbara länder ställs krav på produktivitetsutveckling.⁸⁷

Lång livsmedelskedja gör att primärledet har lite kunskap och information om marknaden

Även om gårdsförädling är ett växande fenomen levererar de allra flesta primärproducenter hela sin produktion till företag inom förädlingsledet, som i sin tur säljer till grossist- och detaljhandel. Detta gör att primärledet har lite kontakt med produkternas slutanvändare och saknar därmed kunskap och information om förändringar och trender på marknaden. Detta

⁸¹ OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system* DOI:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-9-en>

⁸² Jordbruk och jordbruksföretagare 2016, JO 34 SM 1701, Jordbruksverket 2017

⁸³ OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system* DOI:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-9-en>

⁸⁴ Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

⁸⁵ Antibiotika och djur inom EU, SVA Sverige Veterinärmedicinska anstalt, 17 oktober 2017

⁸⁶ Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016, Livsmedelsverkets rapportserie NR 8 2018, Kontroll av restsubstanser i levande djur och animaliska livsmedel 2016, Livsmedelsverkets rapportserie NR 6 2018.

⁸⁷ Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

försvårar innovation och produktutveckling, vilket i hög grad drivs från efterfrågesidan.⁸⁸ Detta hämmar också entreprenörskapet inom jordbruket eftersom entreprenörskap handlar just om att se nya marknadsmöjligheter.

Stor variation i produktivitet och utbildningsnivå mellan olika producenter

Modernisering och produktivitetstillväxten i sektorn som helhet försvåras av att det finns stor spridning i utbildningsnivå och produktivitet mellan olika företag inom samma produktionsgren.⁸⁹ Jordbrukarnas kunskapsnivå och tillgång till rådgivning påverkar både produktivitetsnivå och produktivitetstillväxt i företagen.⁹⁰ Rådgivningsföretagen inom jordbrukssektorn har ofta otillräcklig kompetens om områden som gäller företagsledning och affärsutveckling.⁹¹

Stor variation i affärsmässighet och anpassningsförmåga mellan olika företag

Ett marknadsorienterat jordbruk bygger på företag som har förmåga att anpassa sig till förändrade marknadsvillkor. Ökat genomslag i primärproduktionen för prissvängningar på världsmarknaden under de senaste decenniet har avslöjat att många jordbruksföretag saknar både kunskap och ekonomiska marginaler för att kunna hantera dessa prissvängningar.⁹²

Stort gap mellan forskning och näringsliv

Det finns liten interaktion mellan forskning och näringsliv inom jordbrukssektorn vilket leder dels till att det i stor utsträckning saknas behovsdriven forskning inom jordbruksområdet, dels till att det finns en otillräcklig kunskapsöverföring mellan forskning och rådgivning.⁹³

Svagt innovations- och kunskapssystem inom jordbruket

Det finns i Sverige endast några få forskningsmiljöer där man ägnar sig specifikt åt jordbruksforskning och detta innebär att jordbrukets kunskaps- och innovationssystem får en begränsad omfattning, både geografiskt och vetenskapligt. Detta bidrar till att det finns lite samverkan mellan forskning och näringsliv, vilket resulterar i att det pågår jämförelsevis lite tillämplig forskning inom jordbruksområdet och att forskningen i för liten grad utgår från näringens behov. Detta gör att innovationsförmågan är lägre i jordbruket än i andra delar av svenskt näringsliv.⁹⁴

⁸⁸ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). Patterns of innovation and collaboration in small and large firms. *The Annals of Regional Science*, 55(1), 221-247

⁸⁹ Jordbruksverket (2017) *Jordbrukets produktivitet och struktur*. Jordbruksverket Rapport Nr. RA17:21.

⁹⁰ Bjerke, L. (2016) Knowledge in agriculture: a micro data assessment of the role of internal and external knowledge in farm productivity in Sweden. *Studies in Agricultural Economics*, 118:68 – 76

⁹¹ Regeringen (2015) *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SoU 2015:15

⁹² Regeringen (2015) *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SoU 2015:15

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system* DOI:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-9-en>

Möjligheter

Outnyttjad potential för innovation, kunskaps- och teknikspridning inom jordbruket

Svensk grundforskning är stark och världsledande inom flera områden som har hög relevans för utvecklingen inom jordbruk, exempelvis genetik, biokemi och bioteknik. Dessutom finns ett väletablerat rådgivningssystem. Det finns emellertid ett stort gap mellan grundforskning och mer tillämpad forskning inriktad på jordbrukssektorn, samt mellan forskningen och rådgivningen.⁹⁵ Detta gör att det finns en outnyttjad potential i forskning och utveckling samt inom rådgivningen.⁹⁶

Digitalisering och automation erbjuder nya produkter, arbetsmetoder, och affärsmodeller

Ny teknik öppnar upp för en mängd nya innovativa lösningar som kan bidra till att stärka jordbrukets konkurrenskraft genom ökad produktivitet, nya typer av produkter och tjänster samt nya affärsmodeller som kan förkorta livsmedelskedjan. Detta har stor potential att öka förädlingsvärdet inom primärledet och korta avståndet mellan producent och konsument i livsmedelskedjan.

Ökad global efterfrågan på livsmedel och bioråvara

En växande global befolkning och en ökad användning av biobaserade bränslen innebär att efterfrågan på livsmedel och annan bioråvara ökar både i Sverige och på världsmarknaden.⁹⁷

Ökat intresse för matens ursprung och produktionsätt

Det finns en ökad medvetenhet bland konsumenter vilket leder till att konsumenten efterfrågar mer information och förändrar sina konsumtionsmönster.⁹⁸ Detta avslöjas bl.a. av statistik om livsmedelskonsumtion som visar att den totala köttkonsumtionen i Sverige minskar för första gången sedan mätningarna startade samtidigt som efterfrågan på svenskt kött är större än någonsin.⁹⁹

Man kan också observera att intresset för närproducerade livsmedel har ökat avsevärt under det senaste decenniet och att konsumenter efterfrågar tydligare märkning av livsmedel för att underlätta valet mellan olika produktvarianter.¹⁰⁰ Detta är ett exempel på nya konsumtionstrender som medför stor potential att utveckla starka varumärken. Det innebär

⁹⁵ Regeringen (2015) *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SoU 2015:15

⁹⁶ Rapport om uppdraget att, inom ramen för livsmedelsstrategin, utveckla samverkan och samverkansformer mellan forskning och rådgivning (N2017/04769/JM), SLU 2018.

⁹⁷ OECD-FAO Agricultural Outlook 2017-2026, OECD 2017

⁹⁸ Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

⁹⁹ Enligt statistik från Jordbruksverket. DOI:

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/konsument/livsmedelskonsumtionisiffror/kottkonsumtionen.4.465e4964142dbfe44705198.html>

¹⁰⁰ Jordbruksverket (2010) *Vad får du som konsument när du köper närproducerat? Hållbar konsumtion av jordbruksvaror*. Jordbruksverket Rapport Nr RA10:19

också att mervärden går att utveckla mer, vilket skapar nya affärsmöjligheter för entreprenörer inom jordbruket.¹⁰¹

Klimatanpassning sätter nytt fokus på jordbrukets roll i en cirkulär ekonomi

Omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi kan medföra att intresset för de areella näringarna ökar bland politiker och andra beslutsfattare och även inom forskning. Det finns stor enighet om att de areella näringarna har stor potential att bidra till en mer cirkulär ekonomi.¹⁰² Stigande priser på biomassa under det senaste decenniet vittnar om att efterfrågan på råvaror från jord- och skogsbruk ökar.¹⁰³ Detta skapar nya möjligheter för entreprenörskap och affärsutveckling.

Hot

Lite tillämpad forskning riktas på jordbrukssektorn

Innovationsförmågan i jordbruket hämmas av att det finns få forskningsmiljöer som ägnar sig åt tillämpad forskning inriktad på jordbruk.¹⁰⁴ Det försämrar även möjligheten i framförallt högre utbildning att utbilda för näringslivets behov.

Jordbruket har svårt att attrahera arbetskraft och kompetens

Jordbruket har jämförelsevis låg arbetsproduktivitet vilket resulterar i att lönenivån i sektorn är låg jämfört med exempelvis tillverkningsindustrin. Detta gör att jordbruket har svårt att attrahera arbetskraft.¹⁰⁵ Att den absoluta merparten av jordbruksföretagen finns på landsbygden försvårar rekryteringen av kompetent arbetskraft ytterligare eftersom människor i arbetsför ålder i allt högre utsträckning flyttar till större städer.¹⁰⁶

Åldersstrukturen i näringen ger svaga incitament till modernisering

Demografin inom jordbrukssektorn kännetecknas av en relativt hög medelålder bland företagen. Bland företagare som närmar sig pensionsåldern saknas ofta incitament att investera i modern teknik och lära sig nya arbets- och produktionsmetoder. Detta gäller i synnerhet för företag som inte kommer att drivas vidare inom familjen.

¹⁰¹ Mervärden som konkurrensmedel - affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier, Jordbruksverket 2018:23

¹⁰² Regeringen (2016) *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104. DOI: <https://www.regeringen.se/490897/contentassets/256cc25ab5a84db7a76730abb9cc3773/en-livsmedelsstrategi-for-sverige-fler-jobb-och-hallbar-tillvaxt-i-hela-landet-prop-2016-17-104.pdf>

¹⁰³ Enligt statistik från Energimyndigheten. DOI: http://www.energimyndigheten.se/contentassets/ed9a2cb035a84fe5afccb3b30ff57d86/tidserier_tradbransle_och_torvpriser_master_160301-webben-ver01.xls

¹⁰⁴ OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system* DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-9-en>

¹⁰⁵ Skolverket statistikdatabas

¹⁰⁶ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI: <http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

Svagt kunskaps- och innovationssystem gör att jordbruket riskerar att hamna vid sidan av den nationella innovationspolitiken

Jordbrukets kunskaps- och innovationssystem är i hög grad integrerat i det nationella innovationssystemet. Den forskning som bedrivs i Sverige är dock i mycket liten utsträckning inriktad på jordbrukets behov.¹⁰⁷ Det saknas dessutom information om innovation och innovationsaktiviteter i jordbruksföretag eftersom den officiella statistik som samlas in på dessa områden inte omfattar företag i jordbrukssektorn. Detta gör att det finns mycket lite kunskap om innovation och innovationsprocesser i jordbruksföretag, vilket gör att jordbruket riskerar att hamna vid sidan om den nationella innovationspolitiken.

4.1.c Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan

Styrkor

Ökat intresse för matens ursprung och produktionssätt

En ökad medvetenhet bland konsumenter om matens ursprung och produktionsförhållanden gör att möjligheten att ta betalt för produkter som är differentierade med avseende på ursprung och produktionssätt ökar. Intresset för närproducerade livsmedel har ökat under det senaste decenniet och konsumenter efterfrågar tydligare märkning av livsmedel för att underlätta val av olika produktvarianter.¹⁰⁸ Detta är ett exempel på nya konsumtionstrender. Det innebär att starka varumärken och mervärdeskonceptet går att utveckla mera, vilket skapar nya affärsmöjligheter.¹⁰⁹

Mervärde skapar förutsättningar för att utveckla starka varumärken

Det finns många mervärden i producentledet som det går att ta betalt för, åtminstone på den inhemska marknaden.¹¹⁰ Detta gör att svenskproducerade livsmedel har relativt stark konkurrenskraft i Sverige och att svenskproducerad råvara kan användas i företagens varumärkesbyggnad även bland företag i förädlingsledet.

Mervärden uppstår i primärproduktionen snarare än i förädlingen

Merparten av de mervärden som återfinns i svenska livsmedel uppstår i primärledet vilket gör att svensk råvara inte kan ersättas av importerad råvara i de förädlingsföretag som använder dessa mervärden i sin varumärkesbyggnad.

¹⁰⁷ OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system* DOI:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-9-en>

¹⁰⁸ Jordbruksverket (2010) *Vad får du som konsument när du köper närproducerat? Hållbar konsumtion av jordbruksvaror*. Jordbruksverket Rapport Nr RA10:19

¹⁰⁹ Mervärden som konkurrensmedel - affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier, Jordbruksverket 2018:23

¹¹⁰ Mervärden som konkurrensmedel - affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier, Jordbruksverket 2018:23

Svagheter

Få aktörer och stark marknadskoncentration i förädlings- och distributionsled

I vissa delar av livsmedelskedjan är konkurrensen svag.¹¹¹ Primärproducenten får en relativt liten andel av produktens värde och marknadskoncentrationen är tämligen stark i efterföljande led vilket försämrar primärledets förhandlingsmöjligheter.¹¹²

Primärledet står för en liten del av slutproduktens förädlingsvärde

Utbudet av livsmedel har blivit mycket mer differentierat sedan EU-inträdet och svenska förädlingsföretag har ökat sin förmåga att producera mer differentierade produkter med unika produkttegenskaper. Trots att fler jordbruksföretag säljer direkt till slutkonsument är gårdsförädling fortfarande en tämligen begränsad företeelse. De flesta primärproducenter säljer hela sin produktion till företag inom förädlingsledet, vilket gör att primärledet har mycket litet inflytande över den förädling och marknadsföring som görs i efterföljande led. Detta gör att primärledet står för en relativt lite del av produktens slutvärde och har därmed en svag position i värdekedjan.¹¹³

Mervärden som stöds av lagstiftning begränsar primärproducenternas förmåga att använda dessa mervärden för att stärka sin marknadsposition

Mervärden som stöds av lagstiftning underminerar primärproducenternas möjligheter att använda dessa mervärden för att stärka sin marknadsposition eftersom alla producenter inom det svenska jordbruket producerar samma mervärden. Detta gör att primärledet inte kan erbjuda produkter som är differentierade när det kommer till dessa mervärden. Man kan därför inte begära att få extra betalt för dessa som exempelvis är fallet med ekologiska produkter jämfört med konventionella.

Möjligheter

Nya handelsavtal kan ge tillträde till nya marknader

Nya handelsavtal kan öppna upp nya exportmöjligheter genom att ge tillträde till nya marknader. Detta kan också leda till att importerade av insatsvaror, exempelvis foder och handelsgödsel, blir billigare.

Konkurrensen ökar i förädlingsledet

Antal företag som förädlar livsmedel har ökat under de senaste åren.¹¹⁴ En mångfald av företag vad gäller storlek, ägandeform o.s.v. gynnar konkurrensen i livsmedelskedjan.¹¹⁵

¹¹¹ Konkurrensen i livsmedelskedjan, rapport 2018:4 Konkurrensverket 2018

¹¹² Regeringen (2016) *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104. DOI: <https://www.regeringen.se/490897/contentassets/256cc25ab5a84db7a76730abb9cc3773/en-livsmedelsstrategi-for-sverige-fler-jobb-och-hallbar-tillvaxt-i-hela-landet-prop-2016-17-104.pdf>

¹¹³ Mat och marknad från bonde till bord, Konkurrensverket 2011

¹¹⁴ SCB, Företagens ekonomi 2011–2015

¹¹⁵ Mat och marknad från bonde till bord, Konkurrensverket 2011

Översyn av konkurrensförhållanden i livsmedelskedjan

Regeringen har i den nationella livsmedelsstrategin utlovat en översyn av konkurrenssituationen inom livsmedelskedjan.¹¹⁶ Frågan är aktuell även på EU-nivå där vissa länder driver på att få fram ett direktiv.¹¹⁷

Digitalisering öppnar upp för nya affärsmodeller

Digital teknik möjliggör nya affärsmodeller som kan stärka producentledet, till exempel genom att det blir möjligt för producenterna att kapa mellanled.¹¹⁸

Ökat intresse för matens ursprung och produktionssätt

Intresset och betalningsviljan för närproducerad mat har ökat kraftigt och konsumenttrenderna pekar i riktningen mot att handla direkt med producenten.¹¹⁹

Detta gör att förädlingsgraden ökar redan i primärledet så att förädlingsvärdet i jordbruket ökar. Det gör i sin tur att primärledet står för en större andel av värdekedjan inom livsmedelsproduktionen. Det blir också allt fler livsmedelsföretag vilket ger fler affärspartners för primärproducenterna.¹²⁰

Översyn av regelverk och rekommendationer vid offentlig upphandling

Den offentliga sektorn i Sverige är en av livsmedelskedjans största kunder. Regler för offentlig upphandling försvårar upphandlingar som premierar de s.k. svenska mervärdena. Det finns utrymme för förenklingar och ökad kunskap kring om hur reglerna kan tillämpas.¹²¹

Hot

Ojämna maktförhållanden i livsmedelskedjan

Primärproducenterna är som grupp splittrade jämfört med förädlingsindustri och handel. Ökad globalisering resulterar i att förädlingsindustrin i allt större utsträckning domineras av multinationella företag¹²² som kan förmodas ha begränsad betalningsvilja för svenska mervärden. Dessa mervärden är dessutom ofta understödda av svensk lagstiftning, vilket är ett trubbigt medel för att gynna producenterna eftersom primärledet då får svårare att använda dessa mervärden för att utveckla sina egna unika produkttegenskaper, varumärken och branschstandarder.

¹¹⁶ Regeringen (2016) *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104. DOI: <https://www.regeringen.se/490897/contentassets/256cc25ab5a84db7a76730abb9cc3773/en-livsmedelsstrategi-for-sverige-fler-jobb-och-hallbar-tillvaxt-i-hela-landet-prop-2016-17-104.pdf>

¹¹⁷ Förslag till EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS DIREKTIV om otillbörliga handelsmetoder mellan företag i livsmedelskedjan, EU-kommissionen 2018

¹¹⁸ Den digitaliserade gården Hur kan samhället bidra? Jordbruksverket 2017:17

¹¹⁹ Jordbruksföretagens kombinationsverksamheter 2016, JO 47 SM 1701, Jordbruksverket 2017

¹²⁰ SCB, Företagens ekonomi 2011–2015

¹²¹ Regeringen (2016) *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104. DOI: <https://www.regeringen.se/490897/contentassets/256cc25ab5a84db7a76730abb9cc3773/en-livsmedelsstrategi-for-sverige-fler-jobb-och-hallbar-tillvaxt-i-hela-landet-prop-2016-17-104.pdf>

¹²² Jordbruksverket (2016) *Livsmedelsindustrins internationalisering - Effekter på sysselsättning och produktivitet*. Jordbruksverket Rapport Nr RA16:16

Andra länder skärper sin lagstiftning kring djurvälstånd och miljöhänsyn

Sverige är på många sätt ett föregångsland när det kommer till djurvälstånd, smittskydd och miljöhänsyn. Andra länder, inte minst inom EU, håller på att skärpa sin lagstiftning på flera av dessa områden vilket gör att svenskt jordbruk riskerar att förlora sitt försprång.¹²³

4.2 Allmänt mål – Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål

Miljö- och klimatområdet innehåller många målkonflikter och att hantera dessa är en utmaning. Teknisk utveckling och tillämpning kan dock minska konflikterna. Väl fungerande institutioner och engagemang från civilsamhället bidrar också till lösningar. Tillämpad forskning och spridning av resultaten är nödvändigt för att effektivisera miljö- och klimatarbetet.

Det är viktigt att svenskt jordbruk är långsiktigt hållbart och konkurrenskraftigt för att värna biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Därför är det allvarligt att lönsamheten är svag i stora delar av landet, främst i den typen av jordbruk som mest gynnar natur och landskap. Mjolkproduktionen blir allt mer effektiv och mjölkgårdarna blir färre och större. Mjolkproduktionen är viktig för svenskt lantbruk och det är därför avgörande att den är tillräckligt lönsam. Om inte lönsamheten kan förbättras eller om inte politiken kompenserar för detta, så kommer det förutom minskad livsmedelsproduktion även att påverka flera miljönyttor som biologisk mångfald och ett öppet odlingslandskap. Det gör det svårt att nå miljömålet Ett rikt odlingslandskap.

Många naturresurser har karaktären av kollektiva nyttigheter vilket minskar möjligheten till marknadsmässiga lösningar men det kan finnas möjligheter att ta ut merpris exempelvis genom certifieringar.

Förutsättningar som kallt klimat, bra fosforvärden i jordarna och generellt god tillgång till vatten gör att vi har goda förutsättningar att bruka naturresurserna på ett hållbart sätt. Landsbygderna är rika på naturresurser och råvaror. Flera av landsbygdernas näringar kan därför spela en avgörande roll för samhällets omställning till en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi genom att bidra med lösningar. Bioekonomi, som innebär en hållbar produktion av biomassa för att minska klimatpåverkan och användning av fossila råvaror, är en växande del av svensk ekonomi.

Skogsråvara, jordbruksprodukter, gödsel och andra biprodukter kan användas på många sätt, fossilfri energi är ett exempel. Skogen fungerar som kolsänka vilket även fleråriga vallar gör.

Till viss del har anpassning av jordbruksproduktionen redan gjorts till höga krav på klimat och miljö. Svensk animalieproduktion har jämförelsevis låg klimatpåverkan jämfört med produktion i andra länder. För växtodling är det tvärtom, främst på grund av lägre medelskördar.

¹²³ Kostnader och intäkter i svenskt jordbruk – en jämförelse med Danmark och Finland”, Jordbruksverket Rapport 2010:18

Det är problem med näringsläckage från jordbruket till vatten. Klimatförändringar med mer nederbörd kan göra att de ökar. Problemen med vattenkvalitet är störst i slättbygder. Ökad intensitet inom växtodling och animalieproduktion i Sverige bidrar till att riskerna ökar även för läckage av växtskyddsmedel till yt- och grundvatten. En viktig förutsättning för en effektiv användning av växtnäring och växtskyddsmedel är att marken är väl-dränerad. Ny teknik och andra odlingsystem kan bidra till en god vattenkvalitet.

Anläggning av våtmarker och dammar i odlingslandskapet bidrar till att minska näringsläckage. De gynnar dessutom den biologiska mångfalden i odlingslandskapet genom att ge livsmiljöer för många växter, insekter och djur. Detta är särskilt angeläget i slättbygd. Dammar kan fungera som vattenreservoarer vid torka och kan underlätta en klimatanpassning av jordbruket.

Utsläppen till luft behöver minskas vilket kan göras genom att miljö- och klimatpåverkan från lantbruket ytterligare begränsas, bland annat genom att öka andelen förnybar energi. Genom att minska utsläpp av kväveoxider och ammoniak bidrar jordbruket till att nå miljömålen Begränsad klimatpåverkan, Ingen övergödning, Frisk luft och Giftfri miljö.

För att förvalta naturresurser som är kollektiva nyttigheter krävs samverkan på olika nivåer, såväl i politisk styrning som mellan grannar. En effektiv förvaltning kan ge effektivare produktion.

Jordbruket i Sverige har bidragit till att utveckla höga natur- och kulturvärden i odlingslandskapet som det är svårt att sätta ekonomiska värden på. Bevarandet av artrika marker, är centralt för att bidra till målet Ett rikt odlingslandskap. Ett hot är att antalet företag med betande djur minskar vilket innebär att artrika betesmarker överges, särskilt i delar av landets skogs- och mellanbygder samt i norra Sverige.

Ett varierat odlingslandskap bidrar även till ekosystemtjänster som pollinering och nyttoinsekter samt en varierad flora och fauna.

Strukturutvecklingen utgör också ett hot mot odlingslandskapets variation och biologiska mångfald. Detta får till konsekvens att natur- och kulturvärden samt bruket av traditionella grödor och husdjursraser hotas.

4.2.a Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi

Styrkor

Rik tillgång på naturresurser

Sverige är ett, relativt sin befolkning, ett stort land med rik tillgång till naturresurser som mark, skog och vatten. Detta är i första hand att betrakta som en styrka, eftersom resurserna kan användas för att bidra till många av samhällets målsättningar. Exempelvis kan skogen, bidra med energiråvara och fungera som kolsänka.

Bioekonomin är en viktig och växande del av svensk ekonomi

Den svenska bioekonomin beräknas stå för 7,1 procent av Sveriges BNP, 11,3 procent av landets totala omsättning och 22,9 procent av den totala varuexporten. Antalet anställda inom bioekonomin är nästan 350 000, vilket motsvarar 7,3 procent av den totala sysselsättningen.¹²⁴

Skog och jordbruksmark har god förmåga till kolinlagring

Sverige har en stor andel skog och en liten andel jordbruk, vilket är positivt för kolinlagring och alltså en styrka relativt klimatmål. Enligt DG agri utgörs Sverige av drygt 9 procent jordbruksmark och cirka 59 procent skogsmark. De visar också att Sverige har höga halter av kol i mark, exempelvis är medel för SOC 124 g/kg.¹²⁵ Skogens förmåga att binda kol och leverera klimatneutral energi bidrar till landsbygdernas möjlighet att bidra till klimatmålen och är således en styrka.^{126 127}

Såväl Sveriges unga jordar som det kalla klimatet medverkar till en långsammare nedbrytning av organiskt material än i mer sydliga länder. Likaså bidrar vallodling på stora arealer till att den svenska åkermarkens mullhalt är i balans.¹²⁸ Dessa faktorer utgör en styrka relativt klimatmålet.

Goda förutsättningar att ställa om till fossilfri energi

Fleråriga energigrödor och mellangrödor har potential att ersätta fossil energi samtidigt som miljöpåverkan från produktion är liten. Energi som produceras från exempelvis gödsel och halm kan också ersätta fossil energi. Denna potential är att betrakta som en styrka hos Sveriges landsbygder. Flera av landsbygdernas näringar kan därför spela en avgörande roll för samhällets omställning till en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi.¹²⁹

Svensk animalieproduktion har jämförelsevis låg klimatpåverkan

Livsmedel är en livsnödvändig produkt och dess klimatpåverkan kan därmed inte rimligen reduceras genom att konsumtionen helt upphör. Däremot kan sammansättningen av konsumtionen påverka hur stor klimatpåverkan blir. Den svenska djurhållningen är, relativt andra länder, mer CO₂-effektiv. [Detta är en styrka, även om en mer växtbaserad mathållning är än mer CO₂-effektiv.]¹³⁰ Inom svensk animalieproduktion är växthusgasutsläpp per kilo

¹²⁴ Tillväxtanalys. 2016. *Den svenska bioekonomins utveckling – statistik och analys*. Svar Direkt 2016:23.

¹²⁵ DG agri, 2017. Beräknade kontextindikatorer 31 och 41.

¹²⁶ Regeringskansliet. 2018. Strategi för Sveriges nationella skogsprogram. N2018.15.

[https://www.regeringen.se/49bad6/contentassets/34817820fe074cb9aeff084815bd3a9f/20180524_hela.pdf]

¹²⁷ Arbetsgrupp 2. 2016. *Virkesproduktion, övriga ekosystemtjänster och naturens gränser*. Underlagsrapport från arbetsgrupp 2 inom nationellt skogsprogram.

[<https://www.regeringen.se/4a6128/contentassets/0b71b3ef7dbf49dab19bf7a15a8da07c/ag2-ny.pdf>]

¹²⁸ Andrén, O., Kätterer, T., Karlsson, T. and Eriksson, J. 2008. *Soil C balances in Swedish agricultural soils 1990–2004, with preliminary projections*. *Nutrient Cycling in Agroecosystems* 81:129-144

¹²⁹ Regeringen. 2018. *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder – för ett Sverige som håller ihop*. "Landsbygdspropositionen". Prop. 2017/18:179.

¹³⁰ Nordiska Ministerrådet. 2017. *Future Nordic Diets*. Röös m fl

produkt klart under genomsnittet för EU.¹³¹ Trenden för utsläppen är dessutom nedåtgående i Sverige, medan trenden för globala utsläpp från animalieproduktion är stigande.¹³² Faktorer som bidrar till en CO₂-effektiv produktion är bland annat relativt friska djur och att biprodukter som inte lämpar sig för humankonsumtion tas tillvara.¹³³

Klimatskillnader mellan olika delar av landet kan utnyttjas för klimatanpassning

Ett nord-sydligt långsträckt land, med stora regionala skillnader möjliggör att klimatanpassning kan göras genom att olika regioners nya och förändrade produktionsförutsättningar utnyttjas.¹³⁴ ¹³⁵ Det innebär att olika klimatanpassningar kan göras på olika ställen. Till styrkorna när det gäller möjligheten till klimatanpassning kan också annan variation i landsbygdernas miljöer beaktas, bl.a. variation i hög biologisk mångfald.

Hög generell utbildningsnivå och starka institutioner underlättar omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi

En rad generella faktorer, som god institutionell kapacitet, hög utbildningsnivå och kompetens, hög innovationskraft och ett väl etablerat rådgivningssystem är styrkor som bidrar till ökade förutsättningar att minska klimatpåverkan och till att genomföra effektiva anpassningar till ett förändrat klimat. Till denna allmänna institutionella beredskap kan man också lägga till det faktum att jordbruks- och markfrågor på senare tid hamnat högre på den politiska agendan.¹³⁶

Svagheter

Svenska odlingsförhållanden gör att svenskproducerade vegetabilier har jämförelsevis hög klimatpåverkan

En relativt låg avkastning per hektar innebär att svenska vegetabilier har en jämförelsevis hög klimatpåverkan. Stora geografiska avstånd ökar dessutom behovet av transporter redan i primärledet.

Stora geografiska avstånd ger stor klimatpåverkan

Stora avstånd och brister i infrastrukturen gör att utsläpp från transporter blir höga. Potentialen för att utnyttja möjligheten till produktion av olika typer av förnybar energi inom jordbruket begränsas samtidigt av tillgången till råvara inom rimliga avstånd från produktionen. Landsbygdens glesthet och bristande infrastruktur har därför betydelse för potentialen att minska jordbrukets klimatpåverkan. Det är i detta sammanhang värt att notera

¹³¹ Lesschen, J., P. & Westhoek, H. 2011. *Greenhouse gas emission profiles of European livestock sectors*. Animal Feed Science and Technology 166:16-28.

¹³² Cederberg, C., Sonesson, U., Henriksson, M., Sund, V. & Davis, J. 2009. *Greenhouse gas emissions from Swedish production of meat, milk and eggs 1990 and 2005*. SIK-report no. 793. SIK - The Swedish Institute for Food and Biotechnology.

¹³³ Interpig

¹³⁴ Jordbruket utifrån ett förändrat klimat i Jämtlands län 2011, Dnr 451-1534-2011

¹³⁵ Klimatanpassning och sårbarhetsarbete i Jämtlands län 2018:21, Dnr 424-1682-2018

¹³⁶ Regeringen. 2017. *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. "Livsmedelsstrategin" Prop.2016/17:104.

att Sverige producerar mindre förnybar energi per hektar jordbruksmark än EU-genomsnittet, 70 respektive 100 kg oljeekvivalenter per hektar.¹³⁷

Naturliga förutsättningar gynnar animalieproduktion mer än växtodling

Såväl naturliga förutsättningar som traditioner gynnar mjölk- och köttproduktion, relativt växtodling.¹³⁸ Det kan vara en svaghet om det bidrar till att försvåra en förändrad sammansättning av konsumtionen och en övergång till en mer växtbaserad och CO₂-effektiv kosthållning.

Möjligheter

Ökad efterfrågan på svenskt kött kan bidra till minskade utsläpp från köttkonsumtion

En relativ ökning av efterfrågan på kött producerat i Sverige¹³⁹ bidrar till att kött produceras på ett relativt sett mer CO₂-effektivt sätt.

Ändrade konsumtionsmönster kan minska matkonsumtionens klimatpåverkan

En ökad efterfrågan på vegetariska alternativ¹⁴⁰ i stället för animaliska ger förutsättningar för att minska matkonsumtionens klimatpåverkan.

Politiska mål främjar omställningen till ett fossilfritt samhälle

Politiska mål om att ställa om till ett fossilfritt samhälle kan betraktas som en möjlighet. Sverige ska ställa om hela sin energi- och transportsektor och bland annat ska andelen förnybara drivmedel öka högst avsevärt. Dessa förnybara drivmedel ska komma framför allt från skogen men också från en ökad produktion av biomassa från åkermarken vid sidan av livsmedelsproduktionen.¹⁴¹ Den efterfrågan på förnybar energi som detta skapar är att betrakta som en möjlighet som underlättar för landsbygderna att bidra till klimatmålen.

God institutionell kapacitet att hantera olika målkonflikter

Det finns en stark institutionell kapacitet som skapar förutsättningar att på ett effektivt sätt hantera de i sig oundvikliga målkonflikterna mellan klimatmål och andra mål. Ett exempel på det är att ökad samverkan mellan olika intressen kan mildra målkonflikter, exempelvis den mellan rennäring och vindkraft, och därigenom öka möjligheterna att bidra mer till fler mål.

Klimatförändringarna medför större fördelar än nackdelar för svenskt jordbruk och trädgårdsnäring

Sammantaget förväntas klimatförändringarna medföra större för- än nackdelar för svenska jordbruket och trädgårdsodlingen.¹⁴² Denna yttre faktor medför exempelvis att möjligheterna

¹³⁷ DG agri, 2017. Beräknade kontextindikatorerna 4 och 43.

¹³⁸ Science "Reducing environmental impact"

¹³⁹ Rapport från detaljhandeln, Axfood

¹⁴⁰ Rapport från detaljhandeln, Axfood

¹⁴¹ Miljömålsberedningen. 2016. *En klimat- och luftvårdsstrategi för Sverige*. Delbetänkande av Miljömålsberedningen. SOU 2016:47.

¹⁴² Bernes, C. 2016. *En varmare värld – Växthuseffekten och klimatets förändringar*. Tredje upplagan. Monitor 23. Naturvårdsverket.

att bidra till att motverka just klimatförändringarna, exempelvis genom odling av energigrödor, förbättras genom att särskilt den förlängda odlingssäsongen och en längre vegetationsperiod förväntas gynna produktionen.

Hot

Låga energipriser minskar investeringsviljan i förnybara alternativ

Låga energipriser medför dels en ökad konsumtion av energi, men utgör också minskade incitament att utveckla och investera i produktion av förnybara energiresurser från landsbygderna.

Regelverk försvårar statligt stöd till förnybar energiproduktion

Statsstödsregler som minskar möjligheterna att bedriva en politik som gynnar exempelvis förnybar energiproduktion kan utgöra minskade möjligheter att bidra till minskade växthusgasutsläpp.

4.2.b Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.

Styrkor

Goda naturgivna förutsättningar för hållbart jordbruk

Sverige har, relativt många andra EU-länder, goda naturliga förutsättningar för att bruka naturresurserna på ett hållbart sätt. Till dessa förutsättningar hör exempelvis en bra fosfornivåer och generellt god tillgång till vatten. Till detta kan räknas en, trots hoten mot den, relativt god biologisk mångfald som minskar behovet av kemiska växtskyddsmedel.

Hög kunskaps- och teknologinivå ger lite näringsläckage från växtodling

Det finns hög kunskap och teknologisk nivå inom växtodlingen som gör att växtnäringstillförseln bättre kan anpassas till grödornas behov och växtplatsen. På så sätt utnyttjas växtnäringen mer effektivt och näringsläckaget minskar utan att livsmedelsproduktionen och uppfyllandet av konkurrenskraftsmål påverkas negativt.¹⁴³

Odlingslandskapet är rikt på miljöer som främjar väl fungerande ekosystem

En hållbar användning och förvaltning av naturresurser bygger på väl fungerande ekosystem som kan leverera ett antal livsviktiga ekosystemtjänster. Dessa ekosystem bygger på god artrikedom. Den biologiska mångfalden gynnas i sin tur av tillgången på landskapselement,

Ett engagerat civilsamhälle och starkt föreningsliv bidrar till att människor engageras i förvaltning av naturresurser

Ett starkt civilsamhälle med föreningar och organisationer kan främja målen om en hållbar utveckling och förvaltning av naturresurser. Som exempel här kan föreningar och organisationer som arbetar för att bevara husdjursraser nämnas.

¹⁴³ <http://www.precisionsskolan.se/>

Jämförelsevis liten användning av växtskyddsmedel

Hektardoserna av växtskyddsmedel i Sverige ligger på en låg nivå jämfört med andra länder i Europa, men har det senaste decenniet stannat på en genomsnittligt högre nivå än under perioden 1995–2010. Detta återspeglas också i att miljöindex ligger på en något högre nivå än tidigare, samtidigt som hälsoriskindex har stabiliserats på en nivå mer än 60 procent lägre än 1995.

Svagheter

Livsmedelsproduktionen har negativ påverkan på flera miljömål

Livsmedelsproduktionen medför negativ påverkan på mark, luft och vatten. Exempel på det är såväl odlingens bidrag till kväve- och fosfor-belastning till vatten¹⁴⁴ som djurhållningens ammoniakutsläpp.¹⁴⁵ Vissa lerjordar har dessutom dålig markstruktur vilket innebär sämre produktionsförhållanden och att risken för fosforförluster är förhöjd.¹⁴⁶

Bristande dränering av åkermarken försvårar uppfyllandet av flera miljömål

Ur såväl ett produktions- som vattenhushållningsperspektiv, är det en svaghet att den svenska åkermarken har dålig dränering och inte är tillräckligt täckdikad.¹⁴⁷ När det gäller jordbrukets dränering är kunskapen generellt låg vilket kan minska möjligheten att bidra till minskad övergödning.¹⁴⁸ Ett förändrat klimat som leder till ökad nederbörd medför bland annat ökad utlakning av näringsämnen som i sin tur påverkar vattenkvaliteten. Det i flera fall eftersatta underhållet av befintlig dränering av den svenska åkermarken ökar risken för menliga effekter på vattenkvalitet.¹⁴⁹

Möjligheter

Effektivare produktion kan minska näringslivets miljöbelastning

Ökad globalisering innebär att såväl jordbruket som tillverkningsindustrin tvingas effektivisera och i vissa fall att produktion minskar i Sverige och ökar i andra delar av världen. En ökad konkurrens från världsmarknaden utgör förvisso ett hot mot svenska produktionsmål men kan samtidigt bidra till lägre belastning på i just svensk miljö.

Ökad kunskap och förbättrad teknologi kan leda till minskade utsläpp

Såväl nu tillgänglig som framtida teknik kan leda till minskade utsläpp. Det finns potential att utveckla bruksmetoder som kan minska läckaget av näringsämnen. Kväveläckaget

¹⁴⁴ Ejhed, H., Widén-Nilsson, E., Tengdelius Brunell, J., Hytteborn J. 2016. *Näringsbelastningen på Östersjön och Västerhavet 2014*, Havs- och vattenmyndighetens rapport 2016:12

¹⁴⁵ <http://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Statistik-A-O/Ammoniak-utslapp-till-luft/>

¹⁴⁶ Greppa näringen. 2015. Praktiska Råd nr 23.

[<http://www.greppa.nu/download/18.6b6712dc151ab7054519c133/1450374226635/Praktiska+R%C3%A5d+N r+23+Strukturkalkning.pdf>]

¹⁴⁷ Mattsson, E. et al. 2018. *Avvattningsmark i ett förändrat klimat*. Jordbruksverket Rapport 2018:19.

¹⁴⁸ Mattsson, E. et al. 2018. *Avvattningsmark i ett förändrat klimat*. Jordbruksverket Rapport 2018:19.

¹⁴⁹ Jordbruksverket. 2013. *Jordbrukets markavvattningsanläggningar i ett nytt klimat*. Rapport 2013:14.

kan minska genom ökad användning av fånggrödor och vårbearbetning,¹⁵⁰ och fler skyddszoner och dammar kan minska fosforbelastningen.¹⁵¹ ¹⁵² Strukturkalkning av lerjordar med dålig markstruktur kan leda till både bättre produktionsekonomi och minskad fosforbelastning.¹⁵³ Kunskap om hållbar användning av växtskyddsmedel ökar också och är ett krav både i den svenska handlingsplanen såväl som i EU:s direktiv för hållbar användning av växtskyddsmedel.

En hög generell kunskapsnivå och en stark forskning underlättar teknikutveckling och teknikspridning och även i detta sammanhang kan väl fungerande institutioner och samarbete mellan olika aktörer i samhället underlätta uppfyllandet av målen.¹⁵⁴ Teknikutveckling kan också sänka kostnader för såväl genomförandet hos exempelvis jordbrukare och för styrning, tillsyn och uppföljning för myndigheter.

Våtmarker och förbättrad dränering kan bidra till flera miljömål

Anläggande, eller restaurerande av våtmarker utgör en möjlighet att nå miljömålet om myllrande våtmarker.¹⁵⁵ Generellt finns det goda möjligheter att avleda vattnet nedströms från det enskilda fältet.¹⁵⁶

Ökad grannsamverkan kan leda till större miljönytta av enskilda åtgärder

Bristande samverkan mellan grannar, som utgör en svaghet, skulle kunna motverkas genom utökad sådan samverkan. De exempel som finns, som Tulltorpsåprojektet,¹⁵⁷ och liknande projekt i Europa kan utgöra exempel att lära utifrån.

Hot

Globaliseringen kan leda till minskad miljönytta från jordbruket

Ökad konkurrens från världsmarknaden kan generellt missgynna svensk produktion och därmed missgynnas sådan naturresursförvaltning som går hand i hand med produktionen. Detsamma gäller andra hot gentemot produktionen, som eventuella effekter av klimatförändringar. Dessutom ökar intensiteten inom växtodling och animalieproduktion i Sverige, vilket i hög grad är ett resultat av både marknad och lönsamhetskrav. Detta ökar

¹⁵⁰ H. Aronsson, E.M. Hansen, I.K. Thomsen, J. Liu, A.F. Øgaard, H. Känkänen, and B. Ulén. 2016. *The ability of cover crops to reduce nitrogen and phosphorus losses from arable land in southern Scandinavia and Finland*. Journal of soil and water conservation, vol. 71, no. 1.

¹⁵¹ Johannesson, K. 2015. *Particulate phosphorus accumulation and net retention in constructed wetlands receiving agricultural runoff*.

¹⁵³ Greppa näringen. 2015. Praktiska Råd nr 23.

[<http://www.greppa.nu/download/18.6b6712dc151ab7054519c133/1450374226635/Praktiska+R%C3%A5d+Nr+23+Strukturkalkning.pdf>]

¹⁵⁴ Frisk, Michael; Stadin, Evelina; Lihammer, Anna. 2017. *Större miljönytta – lägre kostnad. Så nås målen för kulturmiljöer i odlingslandskapet med kommande landsbygdsprogram*.

¹⁵⁵ Sveriges miljömål, 2018. Indikator som visar på arbetet med att nå miljömålet "Myllrande våtmarker".

¹⁵⁶ Mattsson, E. *et al.* 2018. *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Jordbruksverket Rapport 2018:19.

¹⁵⁷ <http://www.tullstorpsan.se/>

riskan för mer begränsade växtföljder och därigenom också risken för läckage av växtskyddsmedel till yt- och grundvatten.

Markavvattning hotar natur- och kulturvärden

Markavvattning medför ett hot mot natur- och kulturvärden samt ekosystemtjänsters funktion i våtmarker och därmed mot miljömålet om myllrande våtmarker.¹⁵⁸

Klimatförändringar kan leda till ökad användning av växtskyddsmedel

Klimatförändringar kan leda till förändringar i skogs- och jordbruksproduktionen och ökade angrepp av befintliga eller nya växtskadegörare, något som i sin tur kan ge ökat behov av, och ökad användning av, växtskyddsmedel.^{159 160}

4.2.c Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap

Styrkor

Odlingslandskapet producerar en rad viktiga ekosystemtjänster

Odlingslandskapet hyser flera ekosystem som utför ekosystemtjänster av betydelse för produktion av livsmedel och andra förnödenheter. En lång och traditionsbunden hävd har skapat de miljöer som i dag är en viktig hemvist för de arter som är knutna till odlingslandskapet.

Förmågan att, till en del, kunna kombinera produktion av livsmedel etc. med gynnande av biologisk mångfald och ekosystemtjänster är en styrka, som bidrar till möjligheten att uppfylla dessa mål.¹⁶¹ Jordbrukslandskapet är generellt viktigt för flera arter, bland annat rödlistade. Särskilt naturbetesmarker, ångar och liknande marker är viktiga för den biologiska mångfalden.

Sverige värnar om att bevara arter, genresurser och kulturarv

Frön från svenska fröförökade växter finns bevarade på Nordiskt Genresurscentrum.¹⁶² De nordiska länderna samarbetar sedan 1979 kring ex situ-bevarande av fröförökade växtslag.¹⁶³ Det är många föreningar som verkar för bevarande av biologisk mångfald. Sverige ger också stöd för bevarande av husdjursraser och har en hög ambition för att bevara av rovdjursstammen. Vidare finns det många drivkrafter att bevara olika typer av kulturmiljöer. Exempelvis finns en stor specialistkompetens inom fäbodkulturen som praktiskt

¹⁵⁸ Sveriges miljömål, 2018. Indikator som visar på arbetet med att nå miljömålet "Myllrande våtmarker".

¹⁵⁹ Jordbruksverket. 2012. *Vässa växtskyddet för framtidens klimat*. Rapport 2012:10.

¹⁶⁰ Jordbruksverket. 2017. *Handlingsplan för klimatanpassning, Jordbruksverkets arbete med klimatanpassning inom jordbruks- och trädgårdssektorn*. Rapport 2017:7.

¹⁶¹ Regeringskansliet. 2014. *Etappmål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Regeringsbeslut M2014/593/Nm.

¹⁶² Programmet för odlad mångfald, Pom [<https://www.slu.se/pom>]

¹⁶³ Jordbruksverket. 2015. *Programmet för odlad mångfald, POM. Mål och strategi för perioden 2016-2020*. Rapport 2015:16.

representerar kulturarvets lokala prägel, ursprung, sammanhang och en plats historiska identitet.¹⁶⁴

Svagheter

Konflikt mellan landskapets multifunktionalitet och ett konkurrenskraftigt jordbruk

Samtidigt som det är en styrka att det finns en multifunktionalitet i landskapet så finns det, som tidigare nämnts, också målkonflikter. En mer intensiv användning av naturresurser och strävan efter högre avkastning i produktionen kan komma i konflikt med bevarandemål.

Intensivt skogsbruk förstör viktiga habitat

Det råder brist på arealer gammal skog med bibehållen skogskontinuitet, liksom på flerskiktade skogar, ostörda fuktiga och våta skogsmiljöer och tillgång på död ved av olika kvaliteter och i olika miljöer. Skogar som uppfyller naturtypskvaliteterna för habitatdirektivet finns i för liten omfattning, och minskar till följd av avverkning. Likaså avverkas nyckelbiotoper och andra värdekärnor i viss omfattning.¹⁶⁵ Värdekärnor är områden med särskilt högt naturvärde ur naturvårdssynpunkt. Sammantaget är detta en svaghet, faktorer som minskar landsbygdernas möjligheter att bidra till delar av målen som rör biologisk mångfald.

Primärproducenterna får dålig ersättning för den miljönytta som skapas

Många naturresurser kan karaktäriseras som kollektiva nyttigheter, vilket gör att det saknas marknadsmekanismer som speglar medborgarnas önskemål om bevarande av miljöer och arter. En bristande skötsel av kulturmarker, brister i hänsyn vid skogsavverkning och stödbehov för bevarande av husdjursraser är exempel på sådant som hotar kulturmiljövärden och kulturarv.

Möjligheter

God kunskap om natur- och kulturvärden ökar förutsättningar för effektiv politik

Kunskapsläget om kulturvärden är gott, och finns samlat i arbetet med grön infrastruktur,¹⁶⁶ vilket ökar möjligheterna att exempelvis utforma en effektiv politik.

Ökad differentiering inom jordbruket kan öka landskapets multifunktionalitet

Insatser för att stoppa den pågående förlusten av jordbruksmark och småbiotoper och att gynna jordbruk med både djurhållning och växtodling på samma gård är möjliga. Exempelvis genom ökad spannmålsproduktion i norr och i skogsbygderna (där djurhållning

¹⁶⁴ Attime AB. 2017. *Vägar framåt – En behovskartläggning av fäbodbruket i Sverige.*

[<https://www2.jordbruksverket.se/download/18.74274d17161d7ae4de839790/1519802773569/ovr439.pdf>]

¹⁶⁵ Naturvårdsverket. 2015. Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljökvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015. Volym 2 av rapport 6662.

¹⁶⁶ <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Gron-infrastruktur/>

dominerar), samtidigt som fler gårdar på slätten håller djur (med därtill hörande gräsmarker).¹⁶⁷

Genom certifiering och varumärken kan marknaden betala för kollektiva nyttigheter

I viss mån kan kollektiva nyttigheter betalas via marknadsmekanismer. En ökad efterfrågan på mat med mervärden, exempelvis lokalproducerad mat, visar att det är möjligt att marknaden ersätter producenter för de kollektiva nyttigheter som produktionen genererar. Det finns en ökad efterfrågan på märkning av livsmedel och därtill kopplade certifieringssystem, vilket kan bidra till att förvaltning av naturresurser och produktion av miljönytta kan göras på affärsmässiga grunder.

Nya brukningsmetoder kan sänka kostnaderna för bevarandeinsatser

Vid sidan av traditionella brukningsmetoder kan exempelvis nya betesmetoder med färre djur utvecklas som kan sänka kostnaderna för bevarandeinsatser. Det ger ökade möjligheter att bedriva en politik, utan allt för höga kostnader, och att få viss lönsamhet och bidrar därmed till möjligheterna att uppnå målen. Exempel på detta är bete vartannat år eller sent betessläpp, kombinerat bete med olika djurslag och bränning och att kombinera skötselmetoder genom att använda olika metoder under olika år i en ängs- eller betesmark.¹⁶⁸

Ny teknik och nya metoder kan mildra målkonflikter

Inom skogsskötsel kan nya metoder, som mildrar målkonflikter mellan exempelvis produktion å ena sidan och bevarandet av biologisk mångfald å andra sidan, vara möjliga. Som exempel kan nämnas satsningen på utveckling av adaptiv skogsskötsel där Skogsstyrelsen och Sveriges lantbruksuniversitet har utvecklat en modell som innebär att ett urval av skogsskötselmetoder kan prövas och utvärderas mot bakgrund av produktions- och miljöaspekter. Genom ett successivt lärande kan nya metoder utvecklas.¹⁶⁹

Ökad certifiering ökar möjligheter för konsumenter att göra miljövänliga val

Certifiering av produktion inom jordbruk och skog bidrar till att primärledet kan få ökad ersättning för miljönytta. Certifieringen av ekologisk produktion i jordbruket och certifiering av skog innebär en högre naturvårdsambition utöver de lagkrav och bestämmelser som finns, och detta är två exempel på att certifiering och märkning leder till högre priser på råvaran. Detta ökar möjligheterna för producenterna att bidra till biologisk mångfald på affärsmässiga grunder.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Lindström, Å m.fl. 2017. *What measures should be taken to improve conditions for Swedish Farmland Birds, as reflected in the Farmland Bird Index?* Lund University, Jordbruksverkets utvärderingsrapport UTV17:5.

¹⁶⁸ Jordbruksverket. 2013. *Kan nya metoder stärka skötseln av våra ängs- och betesmarker*. Rapport 2013:22.

¹⁶⁹ Regeringskansliet. 2014. *Etappmål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Regeringsbeslut M2014/593/Nm.

¹⁷⁰ Naturvårdsverket. 2015. *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljökvalitetsmålen*. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015. Volym 2 av rapport 6662.

Hot

Låg lönsamhet i jordbruket hotar odlingslandskapet fortlevnad

Bristande lönsamhet i den typ av jordbruk som är mest gynnsamt för bevarande av natur och landskap utgör ett hot, i synnerhet om inte politiken förmår kompensera detta. Att svenskt jordbruk är långsiktigt hållbart och konkurrenskraftigt har stor betydelse även för att värna den biologiska mångfalden och ekosystemtjänsterna¹⁷¹. Faktorer som missgynnar konkurrenskraft är därmed ett hot i relation till detta mål. Att jordbruket förväntas fortsätta minska i omfattning försvårar möjligheterna att nå bland annat miljömålet Ett rikt odlingslandskap.¹⁷² Bristande lönsamhet är en faktor som också bidrar till brist på aktiva jordbrukare och betesdjur, åtminstone regionalt. Här finns alltså en regional variation som är viktig att beakta.

Intensivare produktion hotar den biologiska mångfalden

Strävan efter högre lönsamhet leder på vissa områden till en intensifiering av produktionen, vilket hotar den biologiska mångfalden, särskilt i slättbygder.¹⁷³ Tidigare regleringar av samfällt bete via olika lokala system glöms bort vilket leder till konflikter kring fäbodbeten.¹⁷⁴

Markanvändning har stor påverkan på rödlistade arter

De faktorer som påverkar flest rödlistade arter i Sverige är skogsavverkning och igenväxning, som båda utgör ett hot mot vardera ca 30 procent av de rödlistade arterna. Avverkning minskar arealen av skog där naturliga strukturer och naturlig dynamik upprätthålls, och den orsakar därmed förlust av livsmiljöer. Igenväxning beror bland annat på upphörande hävd (bete och slåtter), gödsling, trädplantering och brist på naturliga störningar som t.ex. regelbundna översvämningar runt vattendrag och sjöar.¹⁷⁵ De tre viktigaste hoten för biologisk mångfald i odlingslandskapet är igenväxning av fodermarker som inte hävdas längre, fragmentering som gör det svårt för växter, insekter och djur att spridas till lämpliga områden och för hård eller för tidig hävd i torra gräsmarker.¹⁷⁶

Även här finns det målkonflikter som medför att om andra mål prioriteras påverkas markanvändningen på både kort och lång sikt. Exempel på detta är en hög efterfrågan på skogsråvara som leder till ökad avverkning och exploatering av jordbruksmark för byggnation av bostäder, infrastruktur och annat.

¹⁷¹ Regeringskansliet. 2014. *Etappmål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Regeringsbeslut M2014/593/Nm.

¹⁷² Naturvårdsverket. 2015. *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

¹⁷³ Smith, H G., Jönsson, A M. & Rundlöf, M. 2011. *Åtgärder för att gynna biologisk mångfald i slättbygder – en kunskaps sammanställning*. Lunds universitet.

¹⁷⁴ Attime AB. 2017. *Vägar framåt – En behovskartläggning av fäbodbruket i Sverige*.

[<https://www2.jordbruksverket.se/download/18.74274d17161d7ae4de839790/1519802773569/ovr439.pdf>]

¹⁷⁵ Sandström, J., Bjelke, U., Carlberg, T. & Sundberg, S. 2015. *Tillstånd och trender för arter och deras livsmiljöer – rödlistade arter i Sverige 2015*. ArtDatabanken Rapport 17. ArtDatabanken, SLU. Uppsala

¹⁷⁶ Lennartsson, T. 2010. *En analys av åtgärdsprogram för hotade arter i jordbrukslandskapet - Arter som vägvisare för skötsel*. Naturvårdsverket Rapport 6356.

Näringsläckage innebär att kvävegynnade arter tränger undan andra arter

Ökad näringsbelastning på grund av gödsling och kvävenedfall leder till att högvuxna och kvävegynnade arter i jordbruks- och skogsmark konkurrerar ut lågvuxna örter, mossor och svampar. Floran utarmas gradvis och består efterhand av allt färre örter och några få dominerande gräsarter, vilket i sin tur drabbar insekter och i förlängningen även fåglar.¹⁷⁷

Växande rovdjursstam hotar rennäring och fäbodbruk

Rovdjur utgör ett särskilt stort hot mot rennäring och fäbodbruk, både på grund av driftsformen där djuren betar delvis fritt utan hägnad och till följd av att de är lokaliserade till rovdjurstäta områden.¹⁷⁸

Skogsbruket tränger undan många arter och förstör viktiga habitat

Efterfrågan på skogsråvara, som bland annat kan bero på efterfrågan på bioenergi för att förbättra möjligheterna att uppnå klimatmål, kan utgöra ett hot i relation till målet att bevara biologisk mångfald i skogen.¹⁷⁹ Vid avverkning kan hänsynskrävande biotoper skadas, vilket är ett hot mot målet om biologisk mångfald. Vidare kan det brista i hänsyn vid avverkning vilket kan leda till fortsatt höga skadenivåer också på forn- och kulturlämningar samt vattendrag.¹⁸⁰

Fler ekologiskt värdefulla skogar saknar ett långsiktigt skydd. I kombination med en efterfrågan på att avverka skog utgör detta ett hot mot uppfyllandet av delar av målen som rör biologisk mångfald. Efterfrågan på skogsråvara bidrar också till att det är brist på gammal skog med lång kontinuitet, flerskiktade skogar och ostörda miljöer.¹⁸¹

Det krävs för närvarande omfattande frivilliga insatser från skogsbruket för att miljömålet Levande skogar ska kunna nås samtidigt som det finns ett fortsatt behov av att tydliggöra sektorsansvaret via bland annat genom att klargöra vilka åtgärder som skogsbruket förväntas genomföra utan statligt ekonomiskt stöd, samt vilka övriga statliga insatser som planeras.¹⁸²

Till följd av det höga betetryck av klövvilt som finns i vissa regioner ökar dominansen av gran i skogarna. Det leder också till att föryngringen av lövträd som asp, sälg och rönn är dålig, vilket är ett hot i förhållande till mål om biologisk mångfald.¹⁸³

¹⁷⁷ Sandström, J., Bjelke, U., Carlberg, T. & Sundberg, S. 2015. *Tillstånd och trender för arter och deras livsmiljöer – rödlistade arter i Sverige 2015*. ArtDatabanken Rapport 17. ArtDatabanken, SLU. Uppsala

¹⁷⁸ Linkowski. 2017. *Managing mountains, past and present conditions for traditional summer farming and Sami reindeer husbandry in northern Scandinavia*.

¹⁷⁹ Arbetsgrupp 2. 2016. *Virkesproduktion, övriga ekosystemtjänster och naturens gränser*. Underlagsrapport från arbetsgrupp 2 inom nationellt skogsprogram.

[<https://www.regeringen.se/4a6128/contentassets/0b71b3ef7dbf49dab19bf7a15a8da07c/ag2-ny.pdf>]

¹⁸⁰ Naturvårdsverket. 2015. Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015. Volym 2 av rapport 6662.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Ibid.

4.3 Allmänt mål – Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden

Ekonomi i landsbygdsområdena är i högre grad än i tätorter beroende av enskilt företagande och små företag. Sådant företagande kan både gynnas och missgynnas av de förutsättningar som landsbygden kan erbjuda. Rik tillgång på naturresurser, attraktiv miljö till exempel för boende samt relativt låga kostnader är exempel på fördelar medan långa avstånd, sämre tillgång till tjänsteföretag och service samt ensidigt näringsliv är nackdelar.

Landsbygdsföretagandets och landsbygdens attraktionskraft behöver värnas och stärkas för att stimulera till generationsskiften och nyföretagande och till att fler väljer att bo och verka där. En viktig del är att stärka möjligheterna till arbetspendling, både inom och mellan regioner. Det ger förutsättningar för etablering av företag och för en positiv befolkningstillväxt.

Ungdomar lämnar ofta landsbygden för att skaffa sig högre utbildning, utan att återvända, och kvinnor lämnar landsbygden i högre utsträckning än män. Bristen på arbete som motsvarar utbildningen är en bidragande orsak.

Att locka unga företagare är helt avgörande för utveckling av de flesta landsbygder utanför de mer tätortsnära landsbygderna där det går att pendla till arbete i tätorten. Det som har nämnts som faktorer för företagande under det allmänna målet om att främja en smart, resilient och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet samt målet om att stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål är ännu högre grad relevant när det gäller unga företagare.

Inom jordbruk, trädgård och rennäring blir medelåldern allt högre och det är viktigt att underlätta för generationsskiften. Det är förstås extra viktigt att få tillgång till riskkapital. Höga markpriser och ibland brist på mark hämmar också jordbruksföretagens utveckling. Det starka sociala kapitalet och entreprenörskapet bidrar starkt till att lyckas.

Ett öppet och varierat jordbrukslandskap är viktigt såväl för boendemiljö som för turism. Attraktiva natur- och kulturmiljöer är ofta avgörande för var man väljer att bosätta sig om man kan välja. Arbetsmarknaden är ofta begränsad och ger inte alltid valmöjligheter, särskilt inte i glesa landsbygder. Tjänstesektorn som står för många nya arbetstillfällen växer visserligen snabbare i städer men den växer även i landsbygderna.

Landsbygderna riskerar att halka efter i tekniska utvecklingen. Digitala tjänster innebär att man kan erbjuda tjänster till landsbygderna som tidigare var svåra på grund av geografiska avstånd. På samma sätt kan landsbygdernas företag erbjuda digitala tjänster till andra. Det bygger dock på att den kompetensen stärks och att bredbanden håller måttet.

Lägre befolkningsunderlag gör det svårare att ha samma service som i tätorter. Samverkan, starka nätverk och ideellt engagemang kan till viss del kompensera för detta. Leadermetoden som är etablerad kan bidra till utveckling lokalt.

Ett ytterligare förstärkt arbete med djurvälstånd, djurskydd och smittskydd stärker den svenska produktionens anseende och anpassar djurhållningen till de nya smittor som kan komma in i EU och i Sverige till följd av klimatförändringarna och ökad handel.

4.3.a *Locka unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden*

Styrkor

Yngre jordbrukare har högre utbildningsnivå

Unga jordbrukare är mer välutbildade relativt äldre jordbrukare, gymnasieutbildningen har förlängts från två till tre år.¹⁸⁴ Detta gör att fler studenter från naturbruksgymnasiernas utbildningar går vidare till studier på eftergymnasial nivå.

Starkt entreprenörskap och god innovationsförmåga

Entreprenörskap och innovation har stor betydelse för utveckling och landsbygdernas näringsliv består till stor del av små företag som bidrar till dynamik och förnyelse i ekonomin.¹⁸⁵ Studier visar att innovationer inte bara uppstår i forskningstäta storstadsmiljöer utan också i mer landsbygdspräglade regioner men bygger då i hög grad på inter-regional och internationell samverkan med andra företag och organisationer¹⁸⁶.

Starkt socialt kapital

Det sociala kapitalet, det vill säga sociala nätverk som skapar tillit och ömsesidiga förtroenden, är starkt i Sverige i en internationell jämförelse.¹⁸⁷ Forskning visar att socialt kapital har betydelse för entreprenörskap och ekonomisk tillväxt.¹⁸⁸ Socialt kapital är i stora delar platsbundet och har stor betydelse för platsers utveckling, inte minst på landsbygden där det sociala kapitalet ofta har stor betydelse för att mobilisera resurser.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000, SCB 2018

¹⁸⁵ OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system* DOI:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-9-en>

¹⁸⁶ Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). Patterns of innovation and collaboration in small and large firms. *The Annals of Regional Science*, 55(1), 221-247

¹⁸⁷ Toreg , J. (2015) *Tillit och tolerans – en skrift om det sociala kapitalets betydelse f r platsens utveckling*. Arena f r Tillväxt; DOI: http://www.arenafortillvaxt.se/files/PDF/Tillit%20och%20Tolerans_webb.pdf

¹⁸⁸ Florida, R. (2005) *The Flight of the Creative Class – The New Global Competition for Talent*; Westlund, H. & Bolton, R. (2003) "Local Social Capital and Entrepreneurship." *Small Business Economics*, Vol 21:77 – 113

¹⁸⁹ Toreg , J. (2015) *Tillit och tolerans – en skrift om det sociala kapitalets betydelse för platsens utveckling*. Arena för Tillväxt; DOI: http://www.arenafortillvaxt.se/files/PDF/Tillit%20och%20Tolerans_webb.pdf

Svagheter

Jordbruk och landsbygd har svag attraktionskraft

Attraktionskraften hos de gröna näringarna är svag vilket är en viktig anledning till att det finns få unga jordbrukare.¹⁹⁰ God lönsamhet i svenskt jordbruk lyfts sällan fram, det är oftare negativ framtoning av branschen.¹⁹¹

Höga markpriser försvårar nyetableringar inom jordbruket

Mark ses som kapitalplacering i stället för en produktionsresurs vilket gör det svårt för unga jordbrukare att konkurrera om marken.¹⁹² Arrendelagstiftning kan dessutom vara ett hinder för att utveckla produktionen i redan befintliga företag.¹⁹³ Detta påverkar också möjligheter till belåning och därmed finansiering via banker eller tillväxtbolag.¹⁹⁴

Svaga arbetsmarknader ger få möjligheter till anställning utanför jordbruket

Jordbrukarnas privata ekonomi och familjeförsörjning bygger ofta på att det i hushållet finns inkomster från anställning hos arbetsgivare utanför jordbruket. I landsbygder där den lokala arbetsmarknaden är svag kan det vara svårt att hitta sådana anställning vilket påverkar möjligheterna att försörja sig. Svårigheter för en partner att hitta ett intressant jobb utanför jordbruket kan minska viljan att driva jordbruksföretag i områden med svaga arbetsmarknader.¹⁹⁵

Åldersstrukturen i jordbruket hämmar investeringsviljan

Den demografiska strukturen i jordbrukssektorn kännetecknas av en relativt hög medelålder bland företagarna. Detta gör att många jordbruksföretag står inför en generationsväxling men det saknas ibland en ny generation att lämna över till. Hos företagare som närmar sig pensionsåldern saknas ofta incitament att investera i modern teknik och lära sig nya arbets- och produktionsmetoder. Detta gäller i synnerhet för företag som inte kommer att drivas vidare inom familjen.

Svagt kunskaps- och innovationssystem hämmar landsbygdernas innovationskraft

Innovationer är ofta ett resultat av att man kombinerar olika typer av kunskap och kompetenser. Som ett resultat av att den yngre och mer välutbildade befolkningen i allt större utsträckning flyttar till större städer utarmas tillgången på kompetens på landsbygderna. Det finns dessutom relativt få forskningsmiljöer utanför de större städerna och endast ett fåtal forskningsmiljöer fokuserar på de gröna näringarna. Även den privata forskningen är svag eftersom få företag i Sveriges landsbygder bedriver egen forskningsverksamhet. Detta gör att tillgängligheten till högutbildad arbetskraft och

¹⁹⁰ Jordbruksföretag och företagare 2016, JO 34 SM 1701, Jordbruksverket 2017

¹⁹¹ Lantbruksbarometern 2018, Swedbank, LRF konsult

¹⁹² Priser på jordbruksmark 2016, JO 38 SM 1701, Jordbruksverket 2017

¹⁹³ Jordbruks- och bostadsarrende – några frågor om arrendeavgift och besittningsskydd, SOU 2014:32

¹⁹⁴ Vägen till finansiering av ditt lantbruksföretag, LRF 2014

¹⁹⁵ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI:

<http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

forskningskompetens är mycket begränsad i stora delar av landsbygden. Detta försvårar inte bara uppkomsten av innovationer utan hämmar även spridningen av ny kunskap och teknologi.¹⁹⁶

Möjligheter

Omställningen till en biobaserad ekonomi sätter nytt fokus på gröna näringar

Omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi kan medföra nya affärsmöjligheter och att intresset för de areella näringarna ökar bland politiker och andra beslutsfattare. Det finns en stor enighet kring att jord- och skogsbruk kan bidra till minskade klimat-utsläpp och stigande priser på biomassa under det senaste decenniet vittnar om att efterfrågan på råvaror från jord- och skogsbruk ökar.¹⁹⁷

Klimatanpassning medför också ökad medvetenhet bland konsumenter vilket leder till ändrade konsumtionsmönster. Detta avslöjas bl.a. av statistik som visar att den totala köttkonsumtionen i Sverige minskar för första gången sedan mätningarna startade samtidigt som efterfrågan på svenskt kött är större än någonsin.¹⁹⁸ Detta är ett exempel på en ny konsumtionstrend som skapar affärsmöjligheter för entreprenörer på landsbygden.

Ny teknik skapar nya affärsmöjligheter och bidrar till bilden av en modern näring

Ny teknik, inte minst den digitala, skapar nya affärsmöjligheter på landsbygden och bidrar till bilden av en modern näringsgren. Detta ökar möjligheten för starta nya verksamheter och att attrahera ungdomar till jord- och skogsbruk.¹⁹⁹

Markens värde ger jordbrukarna kapital till affärsutveckling

I jämförelse med företag i andra sektorer finns det en jämförelsevis god kapitaltillgång i jordbruksföretagen tack vare en stabil prisutveckling på jordbruksmark och skog. Detta underlättar finansiering när företag vill expandera och utveckla nya affärsmöjligheter.

Stor potential för utveckling inom vattenbruk

Trots mycket god tillgång till sötvattensjöar är vattenbruket i Sverige litet.²⁰⁰ Här finns det stor utvecklingspotential och det pågår flera forsknings och utvecklingsprojekt inom vattenbruk som kan ge upphov till innovativa metoder och processer. Efterfrågan på produkter med hälsosamma fetter och protein som inte kommer från kött växer kraftigt.

¹⁹⁶ OECD (2014). "OECD rural policy reviews: Innovation and modernising the rural economy." Paris: OECD Publishing.

¹⁹⁷ Enligt statistik från Energimyndigheten. DOI:

http://www.energimyndigheten.se/contentassets/ed9a2cb035a84fc5afccb3b30ff57d86/tidserier_tradbransle_och_torvpriser_master_160301-webben-ver01.xls

¹⁹⁸ Enligt statistik från Jordbruksverket. DOI:

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/konsument/livsmedelskonsumtionisiffror/kottkonsumtionen.4.465e4964142dbfe44705198.html>

¹⁹⁹ *Internet of Things, Insikter #9, MackLean 2017*

²⁰⁰ Vinnova (2012) Attraktiv och hållbar mat för hälsa – En strategisk forsknings- och innovationsagenda för livsmedelskedjan. DOI: <https://www.vinnova.se/contentassets/3139797a915a4cef850afaa3cb387a12/attraktiv-och-hallbar-mat-for-halsa.pdf>

Industridoktorander kan öka den behovsdrivna forskningen

Inom livsmedelsstrategin har pengar avsatts för att tillsätta industridoktorander.²⁰¹ Att personer som är verksamma inom näringen också ägnar sig åt forskning kan bidra till att den behovsdrivna forskningen inom livsmedelsområdet ökar.

Hot***Brist på jordbruksmark hämmar jordbruksföretagens utveckling***

Utbudet av mark är liten i många delar av landet, i synnerhet i områden med goda förutsättningar för jordbruksproduktion. Detta beror dels på att en relativt liten del av jordbruksmarken omsätts, dels att det finns en stor efterfrågan på jordbruksmark i områden där jordbruket är jämförelsevis lönsamt. En ytterligare faktor är att det i sådana områden ofta finns en stor efterfrågan på mark för andra ändamål, som industritomter, bostäder och hästhållning.²⁰²

Bristande kapitaltillgång försvårar utveckling av nya affärsmöjligheter

Under perioden 1993–2010 minskade antalet bankkontor med 40 procent, från över 3 000 till cirka 1 800.²⁰³ En majoritet av företagen i Sveriges landsbygder som de senaste åren gjort investeringar anser att det är svårt att få finansiering.²⁰⁴ Forskning visar på att det finns ett positivt samband mellan den lokala banksektorn och nyföretagande.²⁰⁵ En ökad konkurrens på finansmarknaden med fler banker och bankkontor per invånare har således en positiv koppling till fler nya företag både inom jordbruk och i övriga näringar.

En sammanställning av statliga finansieringsinsatser visar att mindre än 20 procent av fallen gått till företag i landsbygdskommuner. Merparten av Vinnovas och Almis stöd och krediter går till storstadskommuner, täta kommuner nära storstäder eller landsbygdskommuner när en större stad. Sett till fördelningen mellan näringsgrenar har stöd och krediter till areella näringar från Vinnova och Almi varit långt mycket mindre än de areella näringarnas andel av den totala sysselsättningen.²⁰⁶

Kompetensflykt hämmar utvecklingen av nya produkter och tjänster

Kompetensbrist är en av landsbygdernas största utmaningar och lyfts ofta fram som det enskilt största hindret för företagets utveckling och tillväxt. Att den högutbildade arbetskraften i allt större utsträckning koncentrerad till storstadskommuner innebär att

²⁰¹ Regeringens handlingsplan: En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet, 2017

²⁰² Johansson, S. och Nilsson, P. (2013) Location Determinants of Agricultural Land Prices. *Review of Regional Research*, Vol. 33, pp. 1-21.

²⁰³ Backman, M. (2013) Nyföretagande och närheten till finansiellt kapital. Policysammanfattning från Entreprenörskapsforum.

http://entreprenorskapsforum.se/wp-content/uploads/2013/05/PS_Backman.pdf

²⁰⁴ Företagarna 2016. Tillväxt i hela landet – Företagarnas perspektiv på landsbygden.

²⁰⁵ Backman, M. (2013) Nyföretagande och närheten till finansiellt kapital. Policysammanfattning från Entreprenörskapsforum.

²⁰⁶ Edling, J. 2016. Statligt stöd till företag och organisationer i stad och landsbygd. Underlag till Landsbygdskommittén.

landsbygderna utarmas på kompetens.²⁰⁷ Samtidigt har invånarna i Sveriges landsbygder svag tillgång till utbildning i närområdet.²⁰⁸ Detta begränsar utbudet av arbetskraft med högre utbildning och försvårar innovation och affärsutveckling i landsbygdsföretagen.

Skattelagstiftning försvårar generationsväxling inom jordbruksföretagen

Det är ofta svårt att genomföra generationsskifte både på grund av känslomässiga skäl och skattelagstiftning.²⁰⁹

Jordbruk och tillverkningsindustri har låg attraktionskraft bland unga

Flera av de näringar som präglar landsbygdernas ekonomi har svårt att attrahera yngre arbetskraft. De gröna näringarna erbjuder en jämförelsevis låg lönenivå medan bilden av industriarbete ofta är omodern. Detta gör att få ungdomar väljer yrken inom industri och lantbruk.

4.3.b Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk

Styrkor

Rik tillgång till naturresurser och attraktiva natur- och kulturmiljöer

Rik tillgång till naturresurser och en relativt hög entreprenörsanda skapar goda förutsättningar till företagande i landsbygdsregionerna.²¹⁰ Med sin stora tillgång till såväl mark som olika typer av biomassa har Sveriges landsbygder goda förutsättningar att bidra till ”grön” tillväxt i den svenska ekonomin.²¹¹

I landsbygderna finns också natur- och kulturmiljöer som skapar attraktiva boendemiljöer och goda förutsättningar för besöksnäring och rekreation. Sedan mitten på 1970-talet är andelen av befolkningen som bor utanför tätort tämligen konstant vilket visar på att många människor uppskattar ett lantligt boende. Det finns sannolikt också en relativt stor grupp av människor som skulle minska kraven på karriärmöjligheter och inkomstutveckling om det valet ställdes mot en tillräckligt attraktiv lantlig boendemiljö.²¹² Att det i Sverige finns drygt en halv miljon fritidshus varav 85 procent ligger utanför större tätort visar att dessa miljöer är attraktiva för rekreation.²¹³

²⁰⁷ Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). Patterns of innovation and collaboration in small and large firms. *The Annals of Regional Science*, 55(1), 221-247

²⁰⁸ Regeringen (2016) *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

²⁰⁹ Fler unga i gröna näringar – om ägarskiften, Landsbygdsnätverket 2015

²¹⁰ OECD (2010) *The Refinement of the OECD Regional Typology and Its Potential for Enhancing Research into Rural Development*.

²¹¹ Regeringen (2016) *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104. DOI: <https://www.regeringen.se/490897/contentassets/256cc25ab5a84db7a76730abb9cc3773/en-livsmedelsstrategi-for-sverige-fler-jobb-och-hallbar-tillvaxt-i-hela-landet-prop-2016-17-104.pdf>

²¹² Niedomsyl, T. och Amcoff, J. (2011) Is there a hidden potential for rural population growth in Sweden? *Rural Sociology* Vol. 76:257 – 279

²¹³ Tillväxtanalys. (2009). *Befolkning, service och företagande i Sveriges gles- och landsbygder Tillväxtanalys Rapportserie No. 2009:10*.

Lokaliseringsfördelar för tillverkningsindustri med relativt lågt kunskapsinnehåll

Under 1900-talet växte det fram en allt mer avancerad förädlingsindustri kopplad till geografiskt fasta naturtillgångar. Denna tillverkningsindustri präglar än i dag näringslivsstruktur och regionala specialiseringsmönster i stora delar av landet. Till exempel tenderar en region som är specialiserad på jordbruk att ha stor livsmedelsindustri.²¹⁴ Motsvarande samlokaliseringmönster finns också mellan skogsbruk och träförädling, mellan fiske och fiskförädling, osv.

Att stora delar av tillverkningsindustrin fortfarande finns kvar på mindre orter beror i hög grad på att företag som inte drar någon nytta av det utbud och den efterfrågan som finns i större städer, i stället väljer att lokalisera sig på platser med låga mark- och fastighetspriser och ibland ett lägre löneläge.²¹⁵ En stor del av tillverkningsindustrin säljer det mesta på export och då är det ingen konkurrensfördel att befinna sig nära de stora inhemska marknaderna. I stället är platser med låga markpriser och bra transporter för att nå utländska marknader fördelaktiga.²¹⁶

Starkt entreprenörskap skapar sysselsättning på landsbygderna

Svenska landsbygdsregionerna har en stor mängd små företag och en hög andel nystartade företag per invånare.²¹⁷ Etableringsfrekvensen är lika god i landsbygder som i städer och egenföretagandet är på många håll starkare på landsbygden än i städerna, vilket bl.a. förklaras av svaga arbetsmarknader som gör det svårt att få anställning.²¹⁸ Att etableringsfrekvens och egenföretagande är starkt på landsbygden vittnar om ett starkt entreprenörskap och gott företagsklimat.²¹⁹

Hög bredbandstäckning i den mer tätbebyggda landsbygden

Sverige har varit i framkant när det gäller utvecklingen av informationsteknologi och 2017 hade 96 procent av alla hushåll och 93 procent av alla arbetsställen i Sverige tillgång till bredband.²²⁰ Tillgången till bredband i Sverige är därmed hög men det finns samtidigt kvalitetsskillnader i överföringshastighet. Inom tätorter och småorter har omkring 90 procent av alla hushåll och arbetsställen tillgång till bredband med en överföringskapacitet på 1 Gbit per sekund. I områden utanför tätorter och småorter är det endast omkring 40 procent av hushåll och arbetsställen som har tillgång till bredband med sådan hög överföringskapacitet.

²¹⁴ Jordbruksverket (2016) *Livsmedelsindustrins internationalisering – Effekter på sysselsättning och produktivitet*. Rapport Nr. RA12:19

²¹⁵ Jordbruksverket (2012) *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

²¹⁶ Johansson, S. (2010) *Knowledge, Product Differentiation and Trade*. JIBS Dissertation Series No. 063

²¹⁷ OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system* DOI:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-9-en>

²¹⁸ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI: <http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

²¹⁹ Företagarna (2013) *Perspektiv på landsbygdsföretagande Landsbygdsföretagarnas villkor och verklighet*.

²²⁰ Post- och Telestyrelsen (2018) *PTS mobiltäcknings- och bredbandskartläggning 2017*.

https://pts.se/globalassets/startpage/dokument/icke-legala-dokument/rapporter/2018/telefoni/mobil-bredbandskartlaggning/pts-mobiltacknings-och-bredbandskartlaggning-2017-pts-er-2018_7.pdf

Billigare bostäder

Bostadspriserna är lägre på landsbygden, vilket särskilt för yngre, underlättar, inträdet på bostadsmarknaden.²²¹

Ideellt engagemang och rikt föreningsliv bidrar till integration och starka nätverk

I Sverige finns i internationell jämförelse ett starkt ideellt engagemang. Närmare 50 procent av befolkningen i åldrarna 16–84 år är engagerade i ideella verksamheter och sammantaget uppgår svenskarnas ideella engagemang till närmare 400 000 heltidsarbeten per år.²²² Det ideella engagemanget är särskilt starkt i landsbygderna, vilket bidrar till att skapa starka nätverk som utgör en grogrund för social sammanhållning och socialt kapital.

Att föreningslivet är mer framgångsrikt på landsbygden än i storstäder, kan bero på flera saker, exempelvis att det i landsbygdernas samhällen saknar andra samlingspunkter.²²³ När offentlig och privat service minskar i omfattning kan ideella föreningar fungera som en samlande punkt. Det finns exempel på ideella föreningar som tagit över den service som varken det privata eller offentliga velat driva.²²⁴ En annan förklaring kan vara att det ofta finns god tillgång till fysiska möteslokaler, exempelvis hembygdsgårdar och Folkets Hus.

Föreningslivet på landsbygden har en viktig funktion för att integrera nyinflyttade.²²⁵ Detta bidrar till att landsbygderna har god förmåga att integrera personer med utländsk bakgrund. Invandrare har jämförelsevis hög sysselsättningsgrad i landsbygderna och boendesegregationen är generellt sett mindre i landsbygder än i städer.²²⁶ Dessutom är de näringar som i hög grad präglar landsbygdernas näringsliv sådana näringar som i jämförelsevis stor utsträckning erbjuder ett första jobb på den svenska arbetsmarknaden till personer med utländsk bakgrund.²²⁷

Svagheter

Långa geografiska avstånd ger höga transportkostnader och små arbetsmarknader

Långa geografiska avstånd ger höga transportkostnader och sämre förutsättningar för interaktion.²²⁸ I områden som är relativt glest befolkade måste människor resa längre

²²¹ <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/boende-byggande-och-bebyggelse/fastighetspriser-och-lagfarter/fastighetspriser-och-lagfarter/pong/tabell-och-diagram/kommunstatistik/medelpriser-pa-smahus-for-permanentboende-per-kommun/>

²²² Svedberg, L., von Essen, J. och Jegermalm, M. (2010) Svenskarnas engagemang är större än någonsin - Insatser i och utanför föreningslivet. Ersta Sköndal högskola arbetsrapportserie. Stockholm

²²³ Lundstedt A, Nordfeldt M (2001). *Den ideella sektorn och sysselsättningen i ett regionalt perspektiv*. Förekommer i Westlund (red) (2001). *Social ekonomi i Sverige*. Nordstedt Stockholm

²²⁴ SOU 2015:35

²²⁵ Stenbacka S, (2001) *Landsbygdsboende i inflyttarnas perspektiv* Uppsala University, Department of social and Economic Geography, Uppsala

²²⁶ Jordbruksverket, *Allt om att bo leva och vara på landsbygden*, AOL 1:2

²²⁷ Daunfeldt, S-O., Johansson, D., & Westerberg Seerar, H. (2018). Which firms provide jobs for unemployed non-Western immigrants? *HUI Working Paper 133*, HUI Research: Stockholm.

²²⁸ Företagarna (2013) *Perspektiv på landsbygdsföretagande Landsbygdsföretagarnas villkor och verklighet*. DOI: <https://www.foretagarna.se/contentassets/317f0b76409d444e8d4ca5e4ff67afde/130613-foretagarnas-landsbygdsrapport-2.pdf>

sträckor, vilket försvårar arbetspendling och gör att den lokala arbetsmarknaden blir mindre. Företag måste transportera både insatsvaror och sin egen produktion över längre sträckor, vilket är en tydlig konkurrensnackdel inte minst för företag inom tjänstesektorn. Generellt är marknaderna för tjänster mer avståndskänsliga än marknader för varor, vilket gör att tjänsteföretagen växer fram snabbare i städer än i landsbygden.²²⁹ Detta gäller i synnerhet för kunskapsintensiva tjänsteföretag som i hög grad koncentreras i större städer.²³⁰

Kompetensbrist hämmar näringslivets utveckling och omvandling

Bristen på kompetens är ett uttalat problem på Sveriges landsbygder och lyfts ofta fram som det enskilt största hindret för företagens utveckling och tillväxt. Den högutbildade arbetskraften är än mer koncentrerad till storstadskommuner än sysselsättningen totalt sett.²³¹ Samtidigt har invånarna i Sveriges landsbygder svag tillgång till utbildning i närområdet vilket gör att ungdomar flyttar för att skaffa sig en utbildning och relativt få av dem kommer tillbaka.²³² Den arbetskraft som blir kvar på landsbygden tenderar att bestå av personer med relativt sett låg utbildning vilket i sin tur präglar både karaktären på de arbetstillfällena som finns kvar där och på de jobb som skapas. Detta är således en självförstärkande utveckling som över tid minskar landsbygdernas förmåga att erbjuda meningsfulla arbeten, goda karriärmöjligheter och god inkomstutveckling. Detta gör att utbudet av arbetskraft med högre utbildning är svagare i landsbygderna än i städerna, vilket hämmar tillväxt och omställning till mer kunskapsintensiv produktion.²³³

Arbetsmarknader med få valmöjligheter

Flera studier pekar på att arbetsmarknaden har stor betydelse för flyttströmmar inom Sverige. Glesa arbetsmarknader erbjuder färre valmöjligheter och färre karriärvägar än täta arbetsmarknader. I glesa regioner är matchningen på arbetsmarknaden ofta sämre och löneläget är också lägre än i storstäderna. Trots att sysselsättningsgraden på många håll är god på landsbygden, har anställda här ofta något lägre lön och i viss utsträckning också en sämre matchning mellan yrke och utbildning.²³⁴ Det gör att flyttströmmarna generellt går från svaga till starka arbetsmarknadsregioner och eftersom personer med högre utbildning fäster särskilt stor vikt vid inkomst- och karriärmöjligheter vid val av bostadsort domineras flyttströmmarna av yngre individer som har, eller vill skaffa sig, en högre utbildning.²³⁵

²²⁹ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI:

<http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

²³⁰ Klaesson, J. & Norman, T. (2015) "Market potential and the employment growth of knowledge-intensive services: comparing different geographical resolutions." *The annals of regional science*, 55(1), 157-185

²³¹ Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). Patterns of innovation and collaboration in small and large firms. *The Annals of Regional Science*, 55(1), 221-247

²³² Regeringen (2016) *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

²³³ Jordbruksverket (2012) *Arbete och liv på landsbygden – Landsbygdernas roll i en kunskapsbaserad ekonomi*, Jordbruksverkets Rapport Nr. RA12:19

²³⁴ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI:

<http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

²³⁵ Regeringen (2016) *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

Svagt innovations- och kunskapssystem på landsbygden

Trots att landsbygderna visar en jämförelsevis god innovationskraft finns det brister i de kunskaps- och innovationssystem som omfattar landsbygdens aktörer.²³⁶ Forskningen visar att innovation och teknikspridning gynnas av täta, kunskapsrika miljöer med stor mångfald.²³⁷ I glea miljöer är det svårare att få information om nya innovationer samtidigt som invånarna sällan utsätts för nya influenser på grund av färre kontaktytor och relativt homogena lokala kontaktnät.²³⁸ Svag tillgång till högutbildad arbetskraft gör därför landsbygden relativt oattraktiv för kunskapsintensiva verksamheter. Detta gör att landsbygden hyser få forskningsmiljöer och har liten tillgång till kunskapsintensiva företagstjänster, vilket hämmar tillgången på spetskompetens och annan kompetens som ofta är åtkomlig via tjänstemarknader.²³⁹ Det företags- och innovationsfrämjande systemet är ofta underrepresenterat på landsbygderna och har därför svårt att nå ut till landsbygdernas företagare och entreprenörer.

Liten tillgång till lokalt kapital

En majoritet av företagen i Sveriges landsbygder som de senaste åren gjort investeringar anser att det är svårt att få finansiering.²⁴⁰ Ett av skälen är att många lokala bankkontor har lagts ner samtidigt som statlig finansiering i hög grad ges till företag i städer.²⁴¹ Forskning tyder på att det finns ett positivt samband mellan den lokala banksektorn och nyföretagande.²⁴² När ett bankkontor avvecklas försvinner lokalkännedomen om marknad, entreprenörers historia och viktiga lokala nätverk. Det leder till en ökad barriär mellan entreprenörer och banker när besluten tas på distans. Detta gör att inte minst unga företagare missgynnas vid kreditprövningar på distans.²⁴³ Forskning visar att ju sämre tillgång till finansiering, desto längre tid tar det för att förbättra effektiviteten hos en ekonomis resurser genom omlokalisering.²⁴⁴

²³⁶OECD (2018) *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system* DOI:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264085268-9-en>

²³⁷ Johansson, S. and Wallin, T. (2015). *Tillgänglighet, innovationsprocesser och tillväxt – En litteraturöversikt*. Jönköping; JIBS DOI: *Tillgänglighet, innovationsprocesser och tillväxt – En litteraturöversikt*. Jönköping; JIBS

²³⁸ OECD (2014). "OECD rural policy reviews: Innovation and modernising the rural economy." Paris: OECD Publishing.

²³⁹ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI: <http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

²⁴⁰ Företagarna 2016. Tillväxt i hela landet – Företagarnas perspektiv på landsbygden.

²⁴¹ Edling, J. 2016. Statligt stöd till företag och organisationer i stad och landsbygd. Underlag till Landsbygdskommittén.

²⁴² Backman, M. (2013) Nyföretagande och närheten till finansiellt kapital. Polycysammanfattning från Entreprenörskapsforum.

²⁴³ Malmström, M. m.fl. 2016. Hållbara bedömningsmodeller: Banker och jämlikhet i näringslivet, från avsnittet Description of the project in relation with the research frontier. Ansökan om finansiering från Vinnova till forskningsprojekt.

²⁴⁴ Buera, Francisco J., and Yongseok Shin (2010), Financial frictions and the persistence of history: A quantitative exploration. No. w16400. National Bureau of Economic Research, 2010.

Liten mångfald i näringsliv och arbetskraft

Ekonomisk forskning visar att uthållig ekonomisk tillväxt förutsätter en hög förmåga till anpassning och förnyelse. Urbana miljöer har, tack vare sin mångfald och täthet, ofta en bättre anpassningsförmåga än glesa miljöer. Detta beror på att mångfald i utbud och efterfrågan ökar platsens förmåga till nytänkande och omvandling i perioder av ekonomisk nedgång. Det handlar till stor del om att kunna anpassa näringslivet efter hastiga förändringar i omvärlden. På regional nivå innebär en sådan anpassningsförmåga att arbetskraft och kapital på ett snabbt och enkelt sätt kan flyttas mellan olika sektorer i den regionala ekonomin. På mindre orter är näringslivsstrukturen ofta tämligen ensidig med ett fåtal branscher och ibland endast några få arbetsgivare. Sådana orter tenderar också att ha liten mångfald i arbetskraft med avseende på yrkes- och utbildningsinriktningar vilket gör att de har svårt att återhämta sig efter tider av ekonomisk tillbakagång och få till stånd en omvandling i näringslivet.²⁴⁵

Litet befolkningsunderlag resulterar i bristande samhällsservice och infrastruktur

En minskande befolkning minskar förutsättningarna för att upprätthålla en god samhällsservice och bra infrastruktur, eftersom kostnaden per användare blir för hög när befolkningen understiger en viss kritisk volym. Färska studier visar att tillgängligheten till service varierar geografiskt och under de senaste åren har det skett en generell försämring av tillgängligheten till service, i synnerhet i de glesa landsbygderna.²⁴⁶ Stora delar av landsbygden släpar också efter vad gäller investeringar i infrastruktur och utbyggnaden av bredband med hög överföringskapacitet, vilket försvårar arbetspendling och arbete och studier på distans. Även den småskaliga infrastrukturen är viktig för företagande och liv på landsbygden inte minst för att tillgängliggöra landsbygdens naturvärden för besökare. Detta gör att landsbygdens attraktionskraft för såväl företagande som boende minskar.²⁴⁷

Bostadsbyggandet släpar efter på landsbygden

Enligt Boverket (2018) anger 243 kommuner ett underskott av bostäder.²⁴⁸ Många av dessa är landsbygdskommuner. Detta uppdämda behov av bostäder uppmärksammas bland annat i landsbygdskommitténs slutbetänkande.²⁴⁹ Det är även svårt för boende på landsbygden att få lån att renovera eller bygga hus på grund av att fastighetspriserna utvecklas svagt på många landsbygder.²⁵⁰ Detta gör att bostadsstandarden släpar efter.

Litet utbud av nöjen, kultur och andra fritidsaktiviteter

Forskning visar att det finns mer än arbetsmarknaden som påverkar val av bostadsort. Bland dessa lyfts tillgång till kultur, nöjen och shopping fram som sådant som starkt bidrar till

²⁴⁵ Backman, M., Bjerke, L. Johansson, S., Wallin, T., and Wixe, S. (2014) *Mångfald och utveckling av långsiktigt hållbara innovationsmiljöer*. Jönköping; JIBS. DOI: <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:900875/FULLTEXT01.pdf>

²⁴⁶ Tillväxtanalys (2015)

²⁴⁷ Regeringen (2015) *Service i glesbygd*. SOU 2015:35

²⁴⁸ Boverket (2018), Bostadsmarknadsenkäten 2018.

²⁴⁹ Regeringen (2017) *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd* SOU 2017:1

²⁵⁰ Hela Sverige ska leva, länsbyggerådet Örebro län (nr 2, 2017)

platsers attraktionskraft.²⁵¹ Landsbygderna kan generellt inte konkurrera med städerna i detta avseende. Detta gäller i synnerhet för den mer glesa landsbygden där restiden till större tätorter är lång.

Möjligheter

Globalisering gör färre företag beroende av närhet till den inhemska marknaden

En ökad globalisering innebär att allt fler företag säljer på utländska marknader. Detta innebär att för många företag är närhet till den inhemska marknaden inte en förutsättning för att uppnå skalfördelar och få en kostnadseffektiv produktionsvolym.²⁵²

Urbaniseringens baksida ökar landsbygdernas attraktionskraft

Storstädernas snabba tillväxt ger ökad trängsel i storstadsregionerna. Den visar sig i höga bostadspriser, långa bilköer, överbelastad kollektivtrafik, köer i omsorgen, stora barngrupper i förskolan etc. Denna baksida av storstadslivet innebär att mindre landsbygdsdominerade kommuner kan erbjuda en mer attraktiv boendemiljö med jämförelsevis hög livskvalitet. Detta gäller särskilt för landsbygder i regioner med stark arbetsmarknad och goda möjligheter till arbetspendling. I sådana regioner finns en tendens att mindre kommuner utvecklas till rena boendekommuner med en betydligt större nattbefolkning än dagbefolkning.²⁵³

Den tjänstebaserade ekonomin växer även i landsbygderna

Svensk ekonomi består i allt högre grad av tjänsteproduktion. Statistik över sysselsättning och förädlingsvärden visar att det i stora drag är samma branscher som växer i städer och landsbygder. Detta innebär att både tjänstesektorn i stort och de mer kunskapsintensiva tjänsteföretagen växer även i landsbygderna, trots att sådana många tjänstebaserade verksamheter har tydliga lokaliseringfördelar på platser som erbjuder en stor och tät marknad i närområdet.²⁵⁴

Av specifikt intresse bland tjänstenäringarna är besöksnäringen. Detta är en näring som växer på landsbygden och många naturtillgångar skulle kunna exploateras mer för att utveckla upplevelser och rekreation.²⁵⁵ Besöksnäringen har inneboende självförstärkande mekanismer som gör att den kan ha stor potential att bidra till platsens utveckling. Detta beror på att företag inom besöksnäringen ofta är komplement snarare än substitut till varandra. Platsens attraktivitet som besöksmål ökar med antalet turismorienterade företag

²⁵¹ Florida, R. (2002) *The rise of the creative class*;

²⁵² Jordbruksverket (2012) *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

²⁵³ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI:

<http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

²⁵⁴ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI:

<http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

²⁵⁵ Bjerke, L. och Johansson, S. (2018) *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6. DOI:

<https://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7585-647-6.pdf?issuusl=ignore>

tillsammans med platsens övriga utbud.²⁵⁶ Detta innebär att besöksnäringens tillväxt kan förmodas vara självförstärkande på så vis att ju fler turismrelaterade tjänster som en plats erbjuder, desto fler besökare attraherar den och därmed växer också efterfrågan på sådana tjänster, vilket i sin tur leder till fler företag etableras inom besöksnäringen osv.²⁵⁷

Digitalisering kan ge affärsmöjligheter och minska betydelsen av geografiska avstånd

Digitaliseringen påverkar alla delar av samhället och driver fram nya lösningar och strukturer. I takt med att ny teknik, nya tjänster, nya digitaliserade arbetsätt och nya användarmönster och modeller för resursdelning utvecklas och får spridning, ökar digitaliseringens bidrag till ekonomisk tillväxt, social välfärd och bättre miljö. Digitaliseringen kommer därigenom sannolikt också att bidra till att de fysiska avstånden minskar i betydelse.²⁵⁸

En ökad digitalisering med nya verktyg för kommunikation är en förklaring till att tjänstemarknaderna blivit mindre avståndskänsliga. Ökad digitalisering i samhället i stort kan också öka möjligheterna att arbeta eller studera på distans. Över tid kan man se att kopplingen mellan bostadsort och arbetsort har blivit svagare. En stor del av svenskarna har ett s.k. second home.²⁵⁹ Bättre möjligheter till distansarbete kan leda till att landsbygdernas arbetsmarknader får bättre förmåga att attrahera yngre arbetskraft med högre utbildning. Detta kan i sin tur leda till bättre kompetensförsörjning och bättre matchning på arbetsmarknader i landsbygderna.

Digitaliseringen kan också bidra till ökad social hållbarhet genom nya metoder för att tillhandahålla offentlig och kommersiell service, genom nya modeller för att tillgängliggöra kultur och genom att skapa digitala mötesplatser.

Intresset för landsbygden ökar

Mellan 2010 och 2016 ökade befolkningen i svenska landsbygder i absoluta tal för första gången sedan 1980-talet, med 16 000 personer.²⁶⁰ Dessutom växte sig lönesummorna starkare i landsbygdskommuner än i stadskommuner under perioden 2002 till 2010.²⁶¹ Att intresset för landsbygden ökar yttrar sig också genom en ökande landsbygdsturism. Besöksnäringen ökar i omsättning i alla typer av kommuner och sysselsättningen inom

²⁵⁶ Crouch, G. I. (2011). Destination competitiveness: an analysis of determinant attributes. *Journal of Travel Research*, 50(1), 27-45.

²⁵⁷ Bjerke, L. och Johansson, S. (2018) *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6. DOI: <https://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7585-647-6.pdf?issuusl=ignore>

²⁵⁸ Andersson, Å. E., Johansson, B & Anderson, W. (2003) *Economics of Disappearing Distance*, Cornwall; Ashgate Publishing

²⁵⁹ Tillväxtanalys. (2009). Befolkning, service och företagande i Sveriges gles- och landsbygder *Tillväxtanalys Rapportserie No. 2009:10*.

²⁶⁰ SCB. 2018 Befolkningen ökar svag på landsbygden.

²⁶¹ https://www.regeringen.se/496717/contentassets/b794e85018304675b1a98fc182b8c9ea/pa-vag-mot-en-ny-politik-for-sveriges-landsbygder---landsbygdernas-utveckling-mojligheter-och-utmaningar-sou_2016_26.pdf

besöksnäringen ökar mer än i övriga ekonomin i alla kommuntyper utom de som är mest avlägset belägna.²⁶²

Företagsamhet skapar arbetstillfällena och lokal utveckling

De som väljer att bo på landsbygden har ofta en stor kreativitet i hur man skapar sin försörjning och ett gott liv. Landsbygdens entreprenörer drivs många gånger av andra drivkrafter än att skapa sig en stor förmögenhet. Sådana drivkrafter handlar i stället ofta om att skapa ett gott liv för sig själv och sin familj på en plats där man måste skapa sina möjligheter själv.²⁶³

En möjlighet för lokal utveckling är att skapa bättre förutsättningar för kombinatörer. Med goda förutsättningar att kombinera deltidsarbete med eget företagande inom kreativa näringar som musik, foto, konst osv. är kombinatörer en viktig lokal samhällsutvecklande kraft. Denna grupp av företagare är större än vad många tror och skapar tillsammans många arbetstillfällen på mindre orter där det inte går att livnära sig fullt ut som kulturarbetare.²⁶⁴

Invandring ger tillskott av människor och arbetskraft

För att få långsiktig utveckling med god levnadsstandard och hög välfärd måste befolkningen öka på många platser i Sveriges landsbygder. Dessutom är inflyttning av personer i arbetsför ålder av särskilt stor vikt för att inte försörjningsbördan ska öka och den naturliga befolkningstillväxten ska stanna av. Detta gäller särskilt för de mer avlägset belägna och glest befolkade landsbygderna.²⁶⁵

Leader-metoden är framgångsrik och väl etablerad

Det finns en fungerande och väl etablerad modell för lokal utveckling som kan spridas och utvecklas ytterligare för att främja landsbygdernas utveckling. Leader eller LLU (Lokalt Ledd Utveckling) är en metod, som genom att verka nerifrån och upp, visat sig vara ett effektivt sätt att bygga upp kapacitet och främja social inkludering, bidra till fattigdomsminskning och jobbskapande i den lokala ekonomin.²⁶⁶

Sociala innovationer kan utveckla landsbygderna

Social innovation lyfts fram som ett viktigt verktyg för samhällets utveckling och det finns många exempel på hur sociala innovationer utvecklar enskilda platser.²⁶⁷ Befolkningen på landsbygden har ofta ett starkt engagemang och på mindre orter finns ofta en större transparens och enighet kring behov och problem som behöver lösas.

²⁶² Bjerke, L. och Johansson, S. (2018) *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6. DOI: <https://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7585-647-6.pdf?issuusl=ignore>

²⁶³ Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D., & Skuras, D. (2004). Rural entrepreneurship in Europe: a research framework and agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 10(6), 404-425.

²⁶⁴ Nordström, C. (2015) *The Passionate Combining Entrepreneurs*, Doktorsavhandling i företagsekonomi, Mittuniversitetet Östersund

²⁶⁵ Regeringen (2016) *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

²⁶⁶ Enligt Kommissionens meddelande COM 2017:713

²⁶⁷ Vinnova (2018) *Social innovation i Sverige - Kartläggning av ekosystemet för social innovation*. Vinnova Rapport VR 2018:01

Hot

Globalisering skärper konkurrensen och ökar utsatthet för konjunktursvängningar

Många landsbygdskommuner är mer specialiserade mot näringar där förädlingsgraden är jämförelsevis låg, exempelvis areella näringar och lågteknologisk tillverkningsindustri. Detta gör att stora delar av näringslivet på landsbygden är utsatt för stark konkurrens från låglöneländer.²⁶⁸ Detta innebär också att företag som säljer på utländska marknader blir mer utsatta för internationella konjunktursvängningar. Orter med få arbetsgivare och liten mångfald i näringslivet kan drabbas hårt av vikande efterfrågan på viktiga exportmarknader som leder till varsel eller nedläggningar inom en enskild bransch.²⁶⁹

Urbaniseringen ökar klyftan mellan städer och landsbygd

Urbanisering innebär att landsbygderna under lång tid har dränerats på högutbildad arbetskraft.²⁷⁰ Samtidigt blir landets produktion alltmer kunskapsbaserad vilket gör kunskap och kompetens till en allt viktigare produktionsfaktor.²⁷¹ Den svaga tillgången till kompetens på många mindre orter försvårar omställningen till en mer kunskapsintensiv produktion och minskar möjligheterna att ta del av nationella satsningar på forskning och innovation.

Urbaniseringen innebär också att fastighetsmarknaden utvecklas svagare på landsbygder än i städer. Detta gör förvisso att det finns prisvärda bostäder i ett kortsiktigt perspektiv, men på lång sikt finns en svag förväntad värdeökning på dessa fastigheter, vilket minskar investeringsviljan. Den svaga prisutvecklingen på fastigheter i landsbygderna har medfört en åtstramad utlåning med höga krav från bankernas sida vilket försvårar finansieringsmöjligheterna och därmed också tillgången till kapital. Fastigheter i glesa miljöer fungerar mer sällan som säkerhet när företagaren ansöker om lån.²⁷² Detta är ett potentiellt hot mot entreprenörskap och nyföretagande, som i hög grad bygger på lånefinansiering med fast egendom som säkerhet.²⁷³

Tjänstesektorn växer snabbare i städer än i landsbygder

Tjänstesektorn står för merparten av nytilkomna företag och arbetstillfällen.²⁷⁴ I många landsbygder växer tjänstesektorn långsammare än i stadskommunerna, vilket kan leda till att fler personer i arbetsför ålder och fler entreprenörer lämnar landsbygderna.²⁷⁵

²⁶⁸ Jordbruksverket (2012) *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

²⁶⁹ Backman, M., Bjerke, L. Johansson, S., Wallin, T., and Wixe, S. (2014) *Mångfald och utveckling av långsiktigt hållbara innovationsmiljöer*. Jönköping; JIBS DOI: <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:900875/FULLTEXT01.pdf>

²⁷⁰ Bjerke, L. och Mellander, C. (2017) "Moving Home Again? Never! The Location Choices of Graduates in Sweden." *Annals of Regional Science*, Vol. 59:707 – 729

²⁷¹ Jordbruksverket (2012) *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

²⁷² Företagarna (2013) *Perspektiv på landsbygdsföretagande Landsbygdsföretagarnas villkor och verklighet*

²⁷³ Regeringen (2016) *Entreprenörskap i det tjugoförsta århundradet*. SOU 2016:72

²⁷⁴ Heyman, F. Norbäck P-J. och Persson L. (2013) "Jobbdynamiken i svenskt näringsliv 1990 till 2009 – teori och empiri" *IFN Policy Paper* Nr. 60 2013

²⁷⁵ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI: <http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

Klimatanpassning kan medföra högre kostnader för landsbygdsföretagen

Samhällets omställning till en fossilfri ekonomi kan under en omställningsperiod medföra högre skatter på fossila bränslen och transporter. Detta slår hårdare mot företag i avlägset belägna och glest befolkade områden eftersom behovet av transporter är större i dessa områden. I sådana områden är också behoven av persontransporter större, vilket gör att högre skatter på drivmedel kan minska arbetspendling och därmed få negativa konsekvenser på kompetensförsörjningen i landsbygderna.

Globalisering och digitaliseringen innebär att många enklare jobb försvinner

Höga arbetskraftskostnader och jämförelsevis stort arbetsgivaransvar gör att företag vars produktion inte kräver särskilt hög utbildningsnivå flyttar sin produktion till andra länder. Höga arbetskraftskostnader i en internationell jämförelse skapar också ett rationaliseringstryck som driver på automatiseringen inom såväl jordbruk som industri, vilket leder till en svag tillväxt i sysselsättning trots en hög tillväxt i produktionsvärden i många landsbygdskommuner.²⁷⁶ Digitaliseringen kommer dessutom att innebära en ökad grad av automation inom stora delar av produktionen. Detta kommer innebära att många enklare jobb försvinner. Digitaliseringen kommer samtidigt medföra ett stort antal nya arbetstillfällen, men dessa kommer att ställa högre krav på utbildning och kompetens.²⁷⁷

Åldrande befolkning ökar försörjningsbördan i landsbygdskommunerna

Det är främst den yngre befolkningen som flyttar för att utbilda sig och/eller starta sitt yrkesliv. Detta innebär demografiska utmaningar för landsbygderna, som på många håll har en åldrande befolkning. Detta urholkar skatteunderlaget i många landsbygdskommuner som får en ökad försörjningsbörda när personer i arbetsför ålder lämnar de mindre kommunerna.²⁷⁸

Urban norm försvårar landsbygdernas utveckling

Den tilltagande urbaniseringen har gjort att en stor del av samhällsplaneringen och därtill kopplade regelverk utgår ifrån stadens specifika förutsättningar och behov. Förutsättningar och behov ser emellertid ofta mycket annorlunda ut i småorter ute i landsbygderna men den större staden står ändå som modell för merparten av all samhällsplanering. Detta gör att landsbygdernas specifika förutsättningar och behov ofta förbises.²⁷⁹

²⁷⁶ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

²⁷⁷ Sveriges Riksdag (2017) *Framtidens arbetsmarknad och arbetsliv i den digitala eran*.

Riksdagsförvaltningens utvärderings- och forskningssekretariat. DOI:

<https://www.riksdagen.se/globalassets/06.-utskotten--eu-namnden/arbetsmarknadsutskottet/au-forskningsfragor/rapport-arbetsmarknad-arbetsliv-digitala-eran.pdf>

²⁷⁸ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015) Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School. DOI:

<http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2015/12/RAPPORT-Landsbygdskommitten.pdf>

²⁷⁹ Rönnblom, M. (2014) *Ett urbant tolkningsföretäde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*.

DOI:

<https://www.jordbruksverket.se/download/18.724b0a8b148f52338a326d3/1413535909399/Rapport+f%C3%B6r+publikation.pdf>

Den s.k. urbana normen färgar också attityder till landsbygden och de verksamheter som pågår där. Exempelvis visar studier av ungas flyttmönster att de som stannar kvar ses som mindre framgångsrika än de som flyttar.²⁸⁰ Rapporteringen kring landsbygden i media fokuserar mer på utmaningar än möjligheter och politiken är ofta inriktad på att bevara snarare än att utveckla. Detta skapar en negativ bild av landsbygden. Det saknas i stora delar forskning kring vad som skapar attraktionskraft utanför de urbana miljöerna och vad som får människor att stanna kvar eller flytta till landsbygden.

Städer erbjuder en mer hållbar livsstil

Den ökade medvetenheten kring samhällets utmaningar kopplade till miljö- och klimatförändringar gör att alltfler människor strävar efter en mer hållbar livsstil. Urbaniseringen bidrar till att göra samhället mer hållbart eftersom den täthet som finns i städer gör det är enklare att motivera investeringar i moderna värmeverk, fossilfri kollektivtrafik, effektiva vatten- och avloppssystem mm. Landsbygderna släpar efter i omställningen till mer hållbara boenden och transportsystem, vilket gör att människor som bor i storstäder ofta lämnar ett mindre ekologiskt fotavtryck än människor som bor i landsbygder.²⁸¹

Digitalisering förutsätter bredband av hög kvalitet

Omställningen till en mer digitaliserad tillvaro, både bland företag och privatpersoner förutsätter tillgång till bredband med hög överföringskapacitet.²⁸² Om bredbandsstandarderna släpar efter på landsbygden kommer många användare att exkluderas från tjänster som i framtiden enbart kommer att erbjudas i digital form.

4.3.c Adressera samhällets förväntningar på mat och hälsa

Styrkor

Svenska jordbrukare producerar säkra livsmedel av hög kvalitet

Svenskt jordbruk kännetecknas av en ansvarsfull användning av läkemedel och bekämpningsmedel.²⁸³ Regelverk gör att det finns en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan, vilket gör att svenska konsumenter har ett stort förtroende för svenskproducerade livsmedel.²⁸⁴

²⁸⁰ Svensson, L. (2006) *Vinna eller försvinna? Drivkrafter bakom ungas utflyttning från mindre orter*. Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Avdelningen för sociologi (SOC). Linköpings universitet, Filosofiska fakulteten.

²⁸¹ Jordbruksverket (2012) *Hållbar samhällsutveckling - vad innebär det?* Jordbruksverket Rapport Nr RA12:40

²⁸² Regeringen (2017) *För ett hållbart digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi*. DOI: https://www.regeringen.se/49adea/contentassets/5429e024be6847fc907b786ab954228f/digitaliseringsstrategin_slutlig_170518-2.pdf

²⁸³ Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016, Livsmedelsverkets rapportserie NR 8 2018, Kontroll av restsubstanser i levande djur och animaliska livsmedel 2016, Livsmedelsverkets rapportserie NR 6 2018.; Miljömålsberedningen, Naturvårdsverket

²⁸⁴ Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

God djuromsorg och högt smittskydd minskar risken för resistens

Svensk djurhållningen sker med god omsorg vilket ger friska djur friska.²⁸⁵ Sverige har lägst användning av antimikrobiella veterinärmedicinska medel av alla EU-länder, liksom relativt stabila och låga nivåer av antimikrobiell resistens hos djur.²⁸⁶ Sverige är fritt från många smittsamma djursjukdomar.²⁸⁷ Sverige har effektiva strategier för att främja rationell användning av antimikrobiella veterinärmedicinska medel och antibiotika och begränsa spridningen av antibiotikaresistens.²⁸⁸

God tillgång till veterinär service i hela landet

Det finns regler som tryggar tillgång till veterinär service i hela landet.²⁸⁹ Antalet privata veterinärstationer har dessutom ökat under det senaste decenniet, vilket resulterat i både fler ambulerande veterinärer och fler veterinärkliniker.

Regelverk garanterar livsmedelssäkerhet och konsumentens behov av information

Det finns ett väl utvecklat regelverk som ger garantier för att svenska livsmedel är säkra att konsumera.²⁹⁰ Olika typer av märkningar fyller konsumenternas behov av information kring hälsa, miljö, ursprung osv.

God samverkan ger effektiv krishantering

Vid olika kriser som drabbat svenskt jordbruk men även inom livsmedelsstrategin har hela näringen samverkat för att tillsammans hitta lösningar.²⁹¹ Starka institutioner bidrar också till hög beredskap.

Svagheter

Jordbrukets andel av den totala ekonomin är liten

Jordbruk utgör en liten del av samhällsekonomin och sysselsätter en minskande andel av landets arbetskraft, vilket gör att den får låg prioritering i forsknings- och näringspolitik.²⁹²

Bristande kunskap om jordbrukets bidrag till kollektiva nyttigheter

Allmänheten har låg kunskap om kopplingen mellan svenskproducerad mat och andra värden i samhället som ett rikt och varierat landskap, biologisk mångfald, djurvälstånd och säkra livsmedel.²⁹³

²⁸⁵ Antibiotika och djur inom EU, SVA Sverige Veterinärmedicinska anstalt, 17 oktober 2017

²⁸⁶ DG(SANTE) 2017-6201. Final report of Fact-finding mission carried out in Sweden from 10 October 2017 to 18 October 2017 in order to gather information on the prudent use of Antimicrobials in animals.

²⁸⁷ Surveillance of infectious diseases in animals and humans in Sweden 2016, SVA 2017

²⁸⁸ Folkhälsomyndigheten & SVA. 2016. SWEDRES|SVARM. *Consumption of antibiotics and occurrence of antibiotic resistance in Sweden.*; Regeringskansliet (2016) *Svensk strategi för arbetet med antibiotikaresistens* S2016/02971/FS.

²⁸⁹ Förordning (2009:1464, 10-12 §) med instruktion för Statens jordbruksverk

²⁹⁰ Livsmedelslag (2006:804)

²⁹¹ Handlingsplan mjölk, LRF, Handlingsplan gris, Svenskaköttföretagen

²⁹² Jordbrukets bidrag till bruttonationalprodukten till marknadspris 1995–2016 enligt ENS2010, nationalräkenskaperna SCB

²⁹³ Jordbrukets betydelse för en levande landsbygd – En litteraturöversikt, Jordbruksverk 2016:6

Höga kadmiumhalter i vissa markområden

Vissa svenska jordar har höga kadmiumhalter.²⁹⁴ Detta kan medföra högre koncentrationer av kadmium i livsmedel, vilket utgör en hälsorisk.

Möjligheter***Brett förankrad målsättning om ökad svensk livsmedelsproduktion***

Det finns en bred uppslutning i samhället kring den livsmedelsstrategi som beslutades under 2017. Livsmedelsstrategin ger en samsyn om de långsiktiga målen för svensk jordbruk.²⁹⁵ Inom den handlingsplan som lagts fram av regeringen finns det åtgärder för ökad produktion till exempel genom att stödja växtförädling och vattenbruk.²⁹⁶

Hög medvetandegrad bland konsumenterna skapar efterfrågan på svenska livsmedel

Svenska konsumenter har stort förtroende för svenska livsmedel vilket visar sig i en prispremie på svenskproducerade livsmedel i detaljhandeln.²⁹⁷

Den ekologiska produktionen ökar

Möjligheten att ekologisk produktion gynnas, exempelvis genom Livsmedelsstrategin och genom den handlingsplan som Jordbruksverket tillsammans med ett antal organisationer har tagit fram.²⁹⁸ Ökad efterfrågan på ekologiska livsmedel gör också att produktionen stimuleras utifrån rådande marknadsvillkor.

Hot***Klimatförändringar leder till större variation i jordbrukets avkastning***

Globala klimatförändringar leder till större vädervariationer, vilket ökar variationen i avkastningsnivåer från år till år.²⁹⁹ Detta ökar osäkerheten kring tillgång till svenska livsmedel.

Färre veterinärer specialiserar sig på jordbrukets produktionsdjur

Den ökade förekomsten av sällskapsdjur och hästar gör att allt fler veterinärer inriktar sig på denna, oftast mer lukrativa, del av marknaden. Detta kan leda till brist på veterinärer som riktar in sig på jordbrukets produktionsdjur.³⁰⁰

Globaliseringen ökar risken för smittspridning

²⁹⁴ Naturvårdsverket. 2015. Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljökvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015. Volym 2 av rapport 6662.

²⁹⁵ Riksdagsskrivelse 2016/17:338

²⁹⁶ Regeringens handlingsplan: En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet, 2017

²⁹⁷ Regeringen. 2017. *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet.*

”Livsmedelsstrategin” Prop.2016/17:10.

²⁹⁸ Regeringen. 2017. *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet.*

”Livsmedelsstrategin” Prop.2016/17:10.

²⁹⁹ Vegetationsperiod, SMHI

³⁰⁰ Djurens hälso- och sjukvård – i ett tioårsperspektiv, Jordbruksverket 2013:19

Ökade internationella varuflöden gör att riskerna för spridning av smittor och växtskadegörare ökar. Dessa smittämnen och skadegörare kan gömma sig i såväl livsmedel och foder som emballage och transportfordon. Detta ökar sannolikheten för större utbrott av smittsamma djursjukdomar och även utbrott av smittsamma sjukdomar som drabbar människor eftersom det är svårare att garantera säkerheten i importerade livsmedel än i inhemskt producerad mat.³⁰¹

Mängden märkningssystem och certifieringar försvårar för såväl producenter som konsumenter

Det finns många olika märkningssystem för livsmedel, vilket gör att konsumenterna kan ha svårt att skilja på olika märkningar.³⁰² Olika certifieringar gör också att producenterna belastas, inte minst av ökad administration och kontroll.

Ökad antibiotikaresistens hotar såväl animalieproduktion som människors hälsa

Tillgången till verksamt antibiotika kan minska, vilket är ett hot mot möjligheten att ha djurhållning och producera hållbara livsmedel.³⁰³

UTKAST

³⁰¹ Årsrapport över anmälningspliktiga djursjukdomar 2015, Jordbruksverket

³⁰² Märkning av färdigförpackade livsmedel, Livsmedelsföretagen 2016

³⁰³ Förordning (2009:1464) med instruktion för Statens jordbruksverk.